

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ
KATEDRA HUMANITNÍCH VĚD**

**JOSEF MÁNES A KNIŽNÍ
KULTURA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: Jana Šiklová

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Jiří Kaše

2007

**UNIVERSITY OF PARDUBICE
FACULTY OF RESTORATION
DEPARTMENT OF HUMANITIES**

**JOSEF MÁNES AND BOOK
CULTURAL**

BACHLER WORK

AUTOR PRÁCE: Jana Šiklová

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Jiří Kaše

2007

Fakulta restaurování
Katedra humanitních věd
Akademický rok: 2006 - 2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE - T

Pro: **Jana Šiklová**
Studijní program: **Výtvarná umění**
Studijní obor: **Restaurování a konzervace papíru, knižní vazby a dokumentů (8206R050)**
Název tématu: **Josef Mánes a knižní kultura**

Zásady pro zpracování:

Nejprve - knižní kultura soudobá, zvláště se zřetelem k umění ilustrace. Krátce zmíníte hlavní obrysy Mánesova života kulturní zázemí rodiny (měšťanstvo Prahy se rozmáhá kulturně i hospodářsky – kupovali knihy) a postavení knižní tvorby v rámci jeho uměleckého odkazu. Dále se budete zabývat konkrétními technikami a provedením, zvláště rozdíly kresebných návrhů a jejich vztah ke grafickému provedení (dřevoryty, rytiny a další techniky). Zohledníte jména rytců, kteří s Mánesem spolupracovali a nakladatele, pro které umělec pracoval. Zhodnotíte nejvýznamnější Mánesovy ilustrátorské počiny, např. Královodvorský rukopis, staročeské zpěvy hrdinské a milostné. Praha 1886. Ignát Hermmann, Historie o doktoru Faustovi, slavném černokněžniku. Praha 1936. Zvláštní kapitolou, kterou pojednáte, je soubor příležitostných diplomů, tehdy velmi oblíbených, a Josef Mánes byl autorem mnoha z nich. Dále pojednáte o Mánesových návrzích knižní vazby. Práci doprovodíte obrazovou přílohou vybraných a charakteristických ukázek z Mánesovy knižní tvorby. Po formální stránce dodržíte pravidla psaní bakalářských prací, stanovená na FR UPce.

Seznam odborné literatury:

Volavková H. : *Josef Mánes malíř vzorků a ornamentu*, Praha 1981.
Mádl K. B.: *Josef Mánes, jeho život a dílo*. Praha 1901 – 1905.
Žákovec F.: *O českých výtvarnících*. Praha 1920.
Matějček A.: *Dílo Josefa Mánesa. Sv. I. Národní písně*. Praha 1928 (2. doplněné vyd.)
Dohledáte a použijete i další literaturu potřebnou ke zdárnému dokončení práce.

Rozsah: Minimálně 20 stran autorského textu.

Jiráskova 3, 570 01 Litomyšl, telefon/fax 461 612 565, e-mail dekanat.FR@upce.cz,
bankovní spojení KB Pardubice 37030561/0100, IČO 00216275, DIČ CZ00216275

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Kaše

Vedoucí katedry: Mgr. Jiří Kaše

Datum zadání práce: 15.10.2006

Termín odevzdání práce: Pět kalendářních týdnů před termínem závěrečné zkoušky.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Litomyšli dne.....

.....
Jana Šiklová

Abstrakt

Tato teoretická bakalářská práce se věnuje jednomu z odvětví tvorby Josefa Mánesa, a to jeho práci v oboru knižní kultury. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně široké pole jeho působnosti v uměleckém světě, je práce zaměřena na Mánesovy významné počiny, které v sobě nesou nejvýraznější rysy tohoto uměleckého odvětví.

Do obsahu textu práce jsou zahrnuty obecné informace o životě Josefa Mánesova, o době, ve které žil, a o vývoji jeho výtvarné činnosti. Především je to pak popis a rozbor jeho nejvýznačnějších děl z oboru knižní kultury. Dále práce obsahuje stručné informace o lidech, s kterými Mánes spolupracoval a celkově je doplněna o obrazovou přílohu.

Abstrakt

This theoretic bachelor work presents activity of Josef Mánes in branch of book culture. For it was a wide sphere of his activity, this bachelor work is intent on Mánes most remakable enterprises in this branch.

General informations about Josef Manes life, his era and about progress his work are icluded. Especially there is description and analyse of his most important works in branch of book culture. The bachelor work presents also brief informations about people, who Manes cooperated with. The illustrations are complete appended.

Seznam použitých zkratk a symbolů

apod. - a podobně

aj. - a jiné

např. - na příklad

RK – Rukopis královský

^{1,2,3}... - odkaz na poznámkový aparát

obr. 1, obr 2.... - odkaz na obrazovou přílohu

Obsah

Abstrakt	6
Seznam použitých zkratk a symbolů.....	7
1.Úvod	9
2.Období 19. století	11
3.Mánesův život	13
4.Tvorba Josefa Mánesa	18
4.1. Josef Mánes a knižní kultura.....	21
4.1.1. Královský rukopis.....	24
4.1.2. Návrhy knižních obálek a ilustrací.....	29
4.1.3. Diplomy.....	33
4.1.4. Návrhy knižních vazby.....	36
5.Dřevoryt	38
Nakladatelé:.....	39
6.Závěr	40
Poznámkový aparát:.....	44
Použitá literatura:.....	48
Prameny:.....	48
7.Obrazová příloha	49

1. Úvod

Cílem této práce je nahlédnout do tvorby Josefa Mánesa v oboru nám známém, tedy do oboru knižní kultury. Začátek práce uvádí do prostředí 19. století, ve kterém Mánes vyrůstal a rozvíjel svůj talent, zachycuje jeho významné životopisné údaje a obecně hovoří o Mánesově počínání na poli uměleckém. Tato práce je více zaměřena na jeden umělecký obor, kterému se Josef Mánes ve svém životě věnoval. Je jím práce ilustrátorská a umělecká činnost ve spolupráci s nakladateli, knihaři apod. Jelikož se jedná o poměrně široké a plodné období Mánesovy tvorby, je tato práce pouze jakýmsi nástinem prací, kterými se zabýval a které jsou spojeny s tematikou knižní kultury a lze je zařadit mezi typické příklady.

Mánes svou prací přispěl k oživení stagnujícího vývoje české knižní tvorby. Ta byla stále pod vlivem knihy barokní a činnosti spojené se vznikem knihy byly pouze činností řemeslnou soustředěnou na malé tiskárny. Teprve na počátku 19. století dochází k oproštění od barokních vlivů a zvyšuje se zájem o typografickou podobu knih.

Významným počinem, který v tomto oboru přispěl k jeho zvyšující se kvalitě, bylo použití grafické techniky dřevorytu, který se poměrně rychle šířil ze země svého původu, Anglie, do ostatní Evropy. Této grafické technice je věnována zmínka v závěru naší bakalářské práci.

Mánesovu knižní tvorbu lze rozdělit do několika oblastí, kterým se tato práce věnuje v samostatných kapitolách. Jsou to např. ilustrace pro mnoho českých i německých titulů, především velkým přínosem pro vývoj ilustrace jsou práce k Rukopisu královodvorskému, ke knize Historie o doktoru Faustovi, výzdoba Bezděkovy bible a mnoho dalších. Neméně známými Mánesovými pracemi jsou návrhy obálek, opět jak pro české tak německé tituly (Slovenské pověsti Boženy Němcové, obálka Sebraných spisů J. P. Koubka, Jahrbuch der deutschen Beletristik).

Dalším velmi významným počínáním Josefa Mánesa, o kterém tato práce pojednává, byly diplomy. V nich se zdatně projevuje jeho hluboké studium středověkých památek v podobě rukopisů. Zde měl obrovský prostor pro realizaci překrásných ornamentálních výzdob konkurujícím již zmíněným středověkým rukopisům. Byly to např. Diplomy města Sobotky, města Karlína a mnoho dalších.

Nemalým dílem se také Mánes podílel na spolupráci s knihaři. Navrhoval podobu knižní vazby pro příležitostně vydané knihy např. Děje obce karlínské, album J. Fügnera.

2. Období 19. století

Doba, ve které Josef Mánes vyrůstal, je dobou prudkého a mohutného růstu měšťanské třídy, dobou rostoucího kapitalismu. I u nás se začíná projevovat revoluční zvrat, způsobený francouzskou revolucí, v rozvrstvení tříd evropské společnosti. Avšak až do roku 1848 bylo české měšťanstvo třídou politicky slabou. A tak svou politickou účast promítá do sféry literární a umělecké. Politické hnutí třicátých let bylo nejprve omezené na projevy radikálních studentů, které postupně rostou ve zvýšenou politickou aktivitu. Metternich však s pomocí policie, přísné cenzury a církve potlačuje každý svobodnější projev. Rostoucí politická aktivita a sebevědomí našeho měšťanstva se stále důrazněji projevuje také v kulturním životě.

Nový životní styl a vztah ke skutečnosti se odráží také ve větší míře i v umění výtvarném. Již tomu není jako na počátku století, kdy se teprve začíná vytvářet skromné umění měšťanstva mimo půdu Akademie, která byla v rukou šlechty a ovládla oficiální umění. V té době stálo proti mocné šlechtě jen slabé a společensky nevýznamné měšťanstvo. Po roce 1830 se situace začíná měnit. Končí období proměny stavovské společnosti ve společnost občanskou.

Na počátku naše společenská třída nemohla postavit proti panství absolutismu nic jiného než upřímnost svých citů, opravdovost nadějí a tužeb. Romantická citovost mladé společnosti šla v souladu s neotupělým svěžím smyslovým zaujetím pro realitu a s touhou po jejím poznávání a pochopení. Tento rys romantismu byl nejschopnější dalšího vývoje. Společnost si byla čím dál více vědoma své síly a svých schopností. Věda a technický pokrok se staly hlavní silou buržoazie. Byl pochopen politický význam technického pokroku, jehož obrazem v umění je touha po poznání, uchopení a zobrazení reality. Důvěrný styk se skutečností a její znalost, smysl pro věcnost, to jsou rysy, které se odrážely v umění té doby. Tehdejší malířství se

rozpínalo mezi dvěma póly, romantickou optimistickou představou budoucnosti a věcným pozorováním skutečnosti a usilováním o její ovládnutí.¹

Josef Mánes byl v době svého mládí přímým účastníkem mohutného růstu měšťanské třídy. Prožíval hnutí národního obrození a rozvoj pražského života, který se také výrazně odrážel v přeměně vnějšího vzhledu města. Vyrůstal v době, kdy se český národ emancipoval jako národ moderní a byly učiněny první kroky na cestě do nového života.

Vzdělávat se, pěstovat český jazyk, naučit se myslet, mluvit a konat slovansky, to bylo cílem doby, v níž vlastenecké city, ukryté hluboko v srdcích, nesměly být veřejně projevovány. Praha byla tehdy z velké části německá, ve školách se učilo německy a český hovor byl mezi vzdělanci neobvyklý. Vlastenectví v době Mánesova mládí mělo jiný ráz a smysl než později. Pojem vlastenectví byl především spojen s pojmem vlasti, česká země jako jednotící pouto znamenala víc, než jenom český jazyk. V tomto vlastenectví nebylo tak podstatné, jakou řečí člověk mluvil, nýbrž zda miloval svou rodnou zem.²

3. Mánesův život

Josefův otec Antonín Mánes se v roce 1815 oženil s Magdalenou Kristinou, dcerou pražského truhlářského mistra Jana Schwidnera a usadili se na mnoho let na Starém městě Pražském. Tam se také narodili jejich děti, nejstarší Amálie (1817), prostřední Josef (1820) a nejmladší Quido (1828).

Josef Mánes se narodil 12. května roku 1820. Jeho kmotrem byl Josef Bergler,³ tehdy ředitel pražské akademie umění, cizinec, který podle názorů pražských šlechtických kruhů probudil naše spící umění k novému životu. Již od útlého dětství žil Mánes v prostředí umělecky zaměřeném, což mělo obrovský vliv na jeho budoucí aktivity. Roku 1829 začal chodit do školy.

S českou krajinou seznamoval malého Josefa jeho otec Antonín, který ho bral s sebou na výlety především k památným hradům a zříceninám. Společné výlety pokračovaly i v pozdějších letech, kdy oba, otec a syn či učitel a žák, putovali do přírody se zájmy malířskými. Druhé velké poučení vložil do chlapcovy duše strýc Václav, který žil v Antonínově rodině, a jeho přitažlivost pro malého Josefa neobyčejně vzrostla po jeho návratu z Itálie (1832). Dvanáctiletý Josef již mohl sledovat i chápat strýcovo vyprávění o Římě, o životě římské umělecké kolonie, o krojích a malebných slavnostech římského lidu i o tamních umělcích, především Rafaelovi, jehož byl strýc velkým obdivovatelem. Václav Mánes a Antonín se synem byli zváni do šlechtických i českých měšťanských společností, ve kterých se pěstovala ušlechtilá zábava o vědách a umění.

Když patnáctiletý Josef Mánes nastoupil v roce 1835 na pražskou akademii, čekalo ho tam prostředí, které dobře znal. Strýc Václav byl tehdy zvolen po Berglerově smrti za tamního ředitele akademie a otci Antonínovi bylo svěřeno vyučování oboru krajinomalby, které bylo po

několika letech opět otevřeno. Josef na akademii strávil svůj zkušební rok. V následujícím roce byl zvolen ředitelem František Tkadlík,⁴ jehož tvorba byla ovlivněna obdivem k Rafaelovi a v hlubokou zbožností. Po výtvarné stránce naučil Tkadlík Mánesa přesnému studiu skutečnosti, především věrnému, anatomicky správnému znázornění lidského těla a rafaelovsky čisté kresbě. A dal Mánesovu tvoření pevnou základnu výtvarného i lidského idealismu.

V rodině Mánesů bylo v letech Mánesova dospívání dobře. Často se scházely malé společnosti, na kterých se velmi často mluvilo o umění, ale i žertovalo a tančilo. Do šťastné pohody konce třicátých let spadá také Josefovo seznámení hrabětem Bedřichem Silva-Taroucou. Toto přátelství mělo významný vliv na vývoj Mánesovy bytosti a stalo se pro celý jeho život zdrojem útěchy a radosti.

Šťastné období v rodině skončilo roku 1840, kdy zemřel František Tkadlík. Místo ředitele akademie bylo dočasně znovu svěřeno Václavu Mánesovi ale současně byl také vypsán konkurz, ve kterém zvítězil německý malíř Christian Ruben.⁵ Jeho působením padl na pohodu rodiny Mánesů a do Josefova života těžký stín. Hlavní byl také nepřátelský vztah Rubena k Antonínu Mánesovi, jehož krajinářská škola byla vyjmuta z výhod. Josefova umělecká činnost byla v letech, kdy byl Rubenovým žákem, mnohostranná. Ruben upřednostňoval především malbu historickou po vzoru mnichovské školy. Žákům zadával ilustrování rukopisů, lidových písní a českých dějin, tak se Mánes také poprvé dostal k úkolu, který se později stal hlavním smyslem jeho tvorby.⁶ Avšak nad učitelem a žákem se stahovala bouřlivá mračna, do kterých bleskem udeřila smrt Antonína Mánese v roce 1843. Život v Mánesově rodině po smrti otce byl chmurný a neutěšený. Aby se sourozenci vymanili ze smutné nálady osiřelého domova, podnikli v létě 1843 cestu do Drážďan. Mánesovi sourozenci byli lidé zcela neobyčejní a originální a idealističtí. A právě z tohoto idealismu prýštila i jejich hrdost, stupňovaná u Josefa sebevědomým

uměleckým projevem a u Amálie láskou k otcově umění i ctižádostí, kterou s upínala k uměleckému růstu obou bratří.

Josef se rozchází s Rubenem a chce odjet do Mnichova. Na konci května nebo počátkem června roku 1844 Josef Mánes skutečně odjel. Stal se tam členem společnosti *Kunstverein* a účastnil se čilého uměleckého života. Mánes šel zcela svou cestou a jeho lidská i umělecká podstata a přirozenost byly zcela jiné, než jak tomu bylo u německých umělců. Jeho vztah k světu, k přírodě, k lidu, k životu byl citově a smyslově bezprostřední a nebyl spoután předsudky ani v umění, ani v životě. Z hlediska vývoje evropského umění byl pak Mánes na rozdíl od již zmíněných německých malířů, umělcem moderním. Vracel se do Prahy zcela změněn. Svě umění od té doby zasvětil umění národnímu. O Mánesově návratu do Prahy nejsme přesně informováni, ale podle zadané zakázky po příjezdu můžeme soudit, že to bylo roku 1846. Vrátil se bohatší o mnohé dojmy i životní zkušenosti, vrátil se z úspěchem i s novými přátelskými svazky, především s českými umělci, se sochařem Václavem Levým a architektem Ignácem V. Ullmannem.

Po návratu z Mnichova byl Mánes v kritické době svého vývoje. Po letech učení hledal svou vlastní cestu, svůj vlastní výraz i myšlenkovou náplň své tvorby. Proto bylo důležité, aby své národní uvědomění prohluboval v domácím prostředí. Jeho prvním hlubokým zážitkem byla roku 1846 a 1848 cesta na východ. Mánes se vydal na sídlo Silva-Tarouců, do Čech pod Košířem na Hané.⁷ Pozorněji si všiml hanáckého lidu a kroje. A to především také v Kroměříži roku 1849, kam byl vyslán, aby portrétoval české poslance na říšském sněmu. Před sněmovnu přijížděly davy Hanáků v krojích a Mánesův pobyt v jejich blízkosti tak prohloubil jeho zájem o lid, který pak nadále prohluboval při svých pobytech v Čechách pod Kosířem na Hané.

Uprostřed roku 1849, který slibně začal kroměřížským pobytem, bylo Mánesovo srdce zasaženo hlubokou ranou. Je mnoho dohadů o

mladé lásce k venkovské dívce, které mu dala dceru a jejíž vzhled byl ztotožňován s podobiznou *Josefíny*. Avšak rázná Amálie tento vztah přerušila, aby se mohl bez jakýchkoliv závazků věnovat umění.

V Praze Mánes nežil životem samotáře, pouze se stranil kruhů soustředěných kolem Akademie a Krasoumě jednoty. Společenským střediskem českých i německých výtvarníků, literátů a šlechticů byl spolek „Concordia“. V roce 1854 se Mánes vydává na svou druhou velkou cestu na východ po Moravě a Slovensku. Cestu pak ukončil návštěvou na zámku v Čechách na Hané. Svou práci soustředil na studium selského kroje a lidového života. Od roku 1856 se rozvíjela Mánesova mnohostranná kreslířská činnost, která se soustředila především na díla grafická. Jeho kresby, reprodukované dřevorytem, doprovázely od roku 1857 články v časopise *Erinnerungen*. Pro nakladatele Bellmana také pracoval na svém výjimečném díle, ilustrování *Rukopisu královského*. Spolupracoval s nakladateli jako ilustrátor, navrhoval krásné obálky, tituly a iniciály. Zabýval se také myšlenkou ilustrovat národní písně, která však nedospěla svého konce.

Často se Mánes spokojoval s příležitostnými pracemi, většinou dekorativního rázu. Maloval obrazy na spolkové prapory se symboly národního života, navrhoval diplomy. V šedesátých letech se zvýraznila Mánesova realistická tvorba. Mánesova touha po uplatnění se v nástěnné malbě však zůstala pouze nesplněným snem. Při výzdobě karlínského chrámu mu byly svěřeny práce spíše podřadné. Nedostalo se mu dostatečné podpory pro tak velkou úlohu a podíl na tom také nesla jeho postupující nemoc. Avšak dostalo se mu jiného významného úkolu, výzdoba terče *Orloje*, na kterém v letech 1865-1866 naposled shrnul své poznání slovanského lidu a jeho života. Zde uskutečnil svůj sen o národním umění.

Po roce 1866 se Mánesova choroba projevuje v jeho práci více a více, ale i přes to Mánes v tvorbě nepřestává. Ještě roku 1867 podnikl cestu do Moskvy jako průvodce českých politiků. Prací z cesty bylo ovšem poskromnu. Po návratu se projevila jeho duševní choroba i ničením strašících prací. Ještě roku 1870 odcestoval do Říma. Zpět do Prahy byl přivezen sestrou Amálií a následujícího roku 9. prosince Josef Mánes zemřel.⁸

4. Tvorba Josefa Mánesa

Josef Mánes v rodinném prostředí, prosyceném rodičovskou láskou a uměním, byl svědkem a později i aktivním účastníkem všech snah na poli výtvarného umění. Jeho dílo vyrůstalo z dobového romantismu. Bylo prodchnuto voláním po svobodě, které v různých obměnách žilo v Evropě po celé devatenácté století. Avšak nejhlubším a nejmocnějším zdrojem Mánesova umění byla česká země, český, moravský, slovenský lid, její přítomnost i její minulost. Mánesova tvorba se dělí na období romantické, které je dobou jeho mládí, a na delší a závažnější období realistické, které je dobou jeho zralosti a vysokých uměleckých výkonů. Jeho realistický projev má zcela osobitý ráz.

Svůj vztah ke skutečnosti vyjádřil nejvýstižněji a nejkrásněji v důvěrném dopise Henriettě z Rittersbergů, v němž se píše o krásném dnu stráveném v krásné přírodě. *„Vidíme stvořené dílo hotovo před sebou, nepotřebují již doplňující ruky, jen nabídnuté k požitku; než záchvatu nadšení jde v zápětí umělecká snaha oslaviti tento jev, strhnouti svoje bližní k témuž nadšení!!“*⁹

Pro Mánesovu tvorbu období začátku padesátých let se zažil název Mánesovo druhé rokoko. Nejedná se však o umění rokoka v 18. století jako takové. Je to pouze jaká si příbuznost malířského cítění a malířských jemností, společná záliba v některých něžných barvách, dnes bychom říkali revival. Od Watteauova rokoka se však Mánesovo rokoko liší svým realismem. Jeho obrazy jsou naplněny životnou skutečností.

V Mánesově díle představuje rokoko druhý pól jeho umělecké bytosti. Na jedné straně kreslíř a klasik, jehož kořeny sahají přes Tkadlíka až k velkým mistrům vrcholné renesance, a ve svém rokoku

čistý malíř barevné smyslnosti, volného, kresbou nespoutaného štětce.

Mánes chtěl svůj nový, bytostně český výtvarný projev opřít o tradici. Tam, kde ji v českém umění nenašel, tvořil si ji sám, jakoby svému vlastnímu dílu vytvářel minulost. A položil před svůj český realismus, kterým se připojil k vývoji současného světového moderního umění, své mánesovské druhé rokoko.¹⁰

V literatuře o Mánesovi se v různých obměnách hovoří, že rys celého jeho umění, či některých jeho úseků nebo celé Mánesovi bytosti a jeho smýšlení je rys romantický. Ve střední Evropě měl malířský romantismus, jehož vývoj, vrchol i úpadek spadá do první poloviny 19. století, ráz zcela citový. Jeho obsahem byly převážně stavy a nálady duše, odezva srdce jak na vesmírné jevy, tak na zcela osobní radosti a bolesti, zbožnost a tušení vesmírných i přírodních jevů. Je pravda, že z citového zdroje romantismu čerpala sílu myšlenka národní, že z něho se zrodil obdiv pro přírodu a kult venkovského lidu se všemi jeho důsledky, že z něho vyvěral zájem o minulost, ve výtvarném umění tak patrný znovuobjevením románského a gotického umění, je ale stejně pravda, že všechny tyto myšlenky a zájmy prošly vývojem a z romantického snu a vzbouření se přenesly na tvrdší a jinak citové pole skutečnosti. Poutník Mánes, procházející českým, moravským a slovenským krajem a studující lid, přírodu i umělecké památky, nebyl poutníkem romantickým, nýbrž realistickým.¹¹

Ve svém díle prošel téměř všechny malířské techniky a žánry. Zabýval se krajinomalbou, vytvářel portréty svých známých nebo i jen prostých lidí, kteří ho zaujali na jeho cestách po Slovanských zemích. Snad jen mino velkolepé nástěnné malby. Ta byla Mánesovým velkým snem, avšak nikdy nedostal příležitost se v ní realizovat.

Mimo malířských technik se zabýval i dalšími druhy výtvarného umění. Velký význam přinesl pro obrodu upadající úrovně knižní grafiky, vytvářel ilustrace, iniciály, různá záhlaví, titulní listy a v neposlední řadě také návrhy knižních obálek.

Mezi práce, které lze nazvat jako příležitostné můžeme zařadit i jeho návrhy ornamentální výzdoby pažeb a dýmek, osobité výzdoby vějířů, dopisních papírů. Vytvářel prapory pro tělocvičné, pěvecké nebo dělnické spolky, dále pak diplomy pro města, obce či jednotlivce. Spolupracoval s architekty, sochaři, zlatníky i vyšíváčkami.

Jeho největším počinem na poli uměleckém bylo vytvoření kalendářní desky orloje na Staroměstské věži v Praze. Ta byla osazena roku 1866,. Dnes je nahrazena kopií od E. K. Lišky a originál je umístěn v Národním muzeu v Praze.

4.1. Josef Mánes a knižní kultura

V neposlední řadě se velikost Mánesovy osobnosti projevila v jeho činnosti v oboru knižní grafiky.

Česká kniha byla obětí malých řemesel a mnohdy pouze venkovských tiskáren, kde se pracovalo starými technikami, ani nakladatelé nekladli vyšší požadavky na úpravu knihy, použitý papír, sazbu a tisk samotný. Již nedochází ke spolupráci s umělci, kteří by se zabývali grafickou podobou knihy či jejími ilustracemi. Tento úpadek souvisel s krizí knihy středoevropské. Německá i česká kniha, byla dlouho pod vlivem knihy barokní, kde bylo největší zálibou mědirytecké provedení obrazového doprovodu textu knihy. Tisky konce 18. století a první poloviny 19. století doprovázejí zpravidla jen frontispisy,¹² viněty¹³ na titulních listech a jen výjimečně dvě nebo tři celostránkové ilustrace vevázané v textu.¹⁴ Tam, kde před koncem 18. století vládli v tiskárnách tradiční vkus, kde se sazeči řídili pravidly a příkazy, tam pak nebyla rovnováha mezi tiskem a grafickou výzdobou porušena. Avšak ke konci století se tyto tradice vytrácejí.

Teprve na počátku 19. století nastal v Německu obrat, který hledal oproštění se od barokní podoby knihy a zvýšil péči o typografickou úpravu knih. V dekoraci jsou pak potlačovány barokní dekorace nastupujícími klasicistickými prvky.

Výtvarným spolupracovníkem mladých literátů byl rytec Jan Berka,¹⁵ který pochopil jejich úsilí o vznik krásné knihy. Ovšem znamením kulturní nezralosti českého prostředí bylo, že tyto pokusy o uvedení české knihy na světovou grafickou úroveň neměly pokračování. Po Berkově smrti se nenašel žádný schopný rytec, který by na jeho dílo navázal. Do počátku 20. let byla výzdoba knihy záležitostí řemeslných rytců v tiskárnách. Velký zvrat v ilustrační

technice způsobil vynález Angličana Thomase Bewicka¹⁶ a jeho dřevoryt. V Praze se dřevorytecké techniky užívalo již ve 30. letech a učiteli domácím rytcům byli rytci němečtí. Teprve v závodě Bohumila Haase¹⁷ vznikla ve 40. letech 19. století dílna, ve které byl pěstován reprodukční dřevoryt a která se tak stala školou českých dřevorytců. Druhou větší dřevoryteckou dílnou byla Medauova dílna v Litoměřicích, která se posléze spojila s dílnou Bellmanovou, kde pak vycházel časopis *Erinnerungen*. Zásahu na lepší grafické úpravě nesli dva pražští nakladatelé K. Bellmann a I. L. Kober. Karel Bellmann¹⁸ měl ve svém závodě od roku 1854 dřevoryteckou dílnu, papírnu, tiskárnu a nakladatelství, kde mohl uplatňovat své úsilí o lepší grafickou úpravu knihy. Co mu však chybělo byla spolupráce umělce, který by povýšil knižní grafiku na pravé umění. Od roku 1857 našel takového spolupracovníka v Josefu Mánesovi.

Předtím Mánes neměl příležitost k práci v oboru knižní grafiky, poněvadž její nízká úroveň na něho nezapůsobila natolik, aby se jí více věnoval. Posléze se však tomuto výtvarnému oboru oddal s vášní umělce usilujícího o povznesení řemesla na úroveň umělecké tvorby. Roku 1857 se objevily první Mánesovy práce. Například ilustrace ke *Lživému ptáčku*, obálka *Slovenských pověstí* či práce ke knihám Boženy Němcové. V době, kdy byla otištěna ilustrace k *Lživému ptáčku* v *Erinnerungen*, pracoval již Mánes na ilustracích k *Rukopisu Královského*.¹⁹ Mánes pro Bellmanna vytváří také různé zdobené obálky na jeho edice.

V době, kdy pracoval na rukopisu vytvořil také třináct ilustrací ke knize *Historie o doktoru Faustovi*. Poprvé byly uveřejněny v roce 1859 ve čtvrtém vydání díla Gustava Schwaba *Die deutschen Volksbücher für jung und alt* ve Stuttgartu. Česky toto vyprávění vydal Ignát Hermann v roce 1882.

Avšak počátkem šedesátých let styky mezi Bellmannem a Mánesem skončily, došlo mezi nimi k roztržce. V té době projevil

zájem o Mánesovu spolupráci jiný nakladatel. Byl jím český nakladatel Ignác Leopold Kober.²⁰

Když pro své nakladatelské podniky získal Mánesovu spolupráci, svěřil mu hned úlohu, která měla být Mánesovi náhradou za ztroskotání vydávání *Rukopisu královského*. Mánes měl doprovodit *Bezděkovu bibli* titulním listem a ozdobnými iniciálami. Dále pak navrhoval obálky a titulní listy pro další Koberovy vydavatelské počiny.

Kromě návrhů ilustrací a obálek se také Mánes zabýval návrhy knižní vazby. V 19. století i přes nadvládu strojově vyráběné průmyslové vazby zcela nezanikla vazba individuální, rukodělně zhotovená. Takové vazby na úrovni uměleckořemeslné práce najdeme kolem poloviny 19. století, především pak na dílech zpracovaných na objednávku či dílech reprezentačního charakteru.

V období počátku šedesátých let se Mánes věnuje návrhům diplomů, kde se opět prolínají jeho studie ornamentů předešlých období, románského slohu a gotiky.

4.1.1. Královodvorský rukopis

Jedním z vrcholů Mánesova díla jsou ilustrace k *Rukopisu Královodvorskému* (dále jen RK). Tímto úkolem ho pověřil nakladatel Karel Bellmann, jeden z významných pražských nakladatelů. Mánes nebyl historickým malířem. Od začátku byl fascinován přírodou a skutečností a když byl na vrcholu svého umění postaven před historický úkol, prodchl historický děj silou své životnosti a představivosti děje skutečného.

Ilustrováním „rukopisů“ se Mánes zabýval již na Akademii v roce 1840 ve školní soutěži na kompozici *Libušina soudu*, dále v letech 1843 až 1844 v kresbě *Velikého pobití*, jež zůstala jediným svědectvím zamýšleného Rubenova vydání RK, a po návratu z Mnichova v kresbě *Skřivánek*.

Když se pak po polovině padesátých let vrátil k ilustrování RK, byl bohatší o velký prožitek z české země a jejího lidu. Roku 1857 byl Mánes již v plné práci. Na ilustracích pracoval s velkou chutí a zanícením. O grafickou reprodukci svých kreseb dbal velmi pečlivě. První ukázky provedené Gaberem Mánesa moc neuspokojily, asi také proto, že byly ryty v Německu a nebylo možné provádět korektury. A tak si Mánes osobně povolal z Drážďan rytce, Roloffse, školeného proslulým Birknerem. Avšak i tento rytec nedovedl zachovat zcela neporušenou jemnost a preciznost, měkkost i říznost kresby a modelace, která byla Mánesovi v jeho kresbě tak vlastní. Pro své skici studoval prehistorické památky. Čerpal z nich vyobrazení dávnověkých nástrojů, oděvů. Z těchto pramenů také čerpal rozmanité motivy ornamentu, kterých užil na ozdobu šatů a zbroje. Kde bylo potřeba, zasadit děj do krajinného prostředí, rozvinul široký výhled do českého kraje nebo nad lidskou postavou sklenul husté větve stromů. Architektuře pak dal ráz románských staveb. I

ornament, který měl na mnoha stránkách samostatně tvořit široký rámec textu a který se také hojně uplatnil na titulním listě, je skladbou několika prvků. Vedle motivů prehistorických, spirály, kroužky, vlnky, je tu románská rozvilina, místy vybíhající do zvířecích znaků či ruský páskový motiv z 16. století. Tyto motivy čerpal ve starých rukopisech. Ale také prvky lidové, slovácké karafiáty, poupata, cifrování. Pro románskou ornamentiku měl Mánes slabost, hlavně pro její jednoduchost.²¹ Motivy převzaté z románských rukopisů kombinoval zásadně s motivy lidovými (karafiát). Na jiných obrubách použil motiv pouze lidový (karafiát, cifrování). V jeho ilustracích je spojena příroda se dvěma světy, pohanským a křesťanským. Jsou to motivy vzácných chrámových knih a motivy lidového vyšívání, umění učené se tu spojuje s lidovým uměním.

Práce na ilustracích se vyvíjela od letmo zachyceného vnuknutí k energicky nakreslené představě celého výjevu, dále pak k pečlivě provedenému studiu jednotlivých postav, které postupovalo od studií nahé postavy k postavě oblečené, a ke konečné kresbě, která byla předlouhou pro rytce.

Písně rukopisu vyžadovaly, aby Mánes do obrazové představy vnesl jak výjevy milostné a teskně lyrické, tak hrdinské. Těchto představ docílil hlubokým procítěním děje, vlasteneckým zanícením a mocí své zázračné představivosti. Mánes pracoval s různorodostí linie, s kontrastem světla a stínů. To ukazují tři návrhy *Záboje a Slavoje na bojišti*,^{obr.1, 2, 3} které tvoří úžasný triptych nesmírné síly výrazu i sdělnosti.

Mánes zanechal ilustrací k RK v nejrůznějším stavu rozpracování. Jeho počáteční nadšení pro tuto práci po několika měsících polevilo. Nicméně roku 1859 bylo do dřeva provedeno deset obrazů, ne však v pořadí textu básní, dále pak titulní list a sedm ornamentálních stránek. Na podzim roku 1860 vyšel první sešit *Rukopisu*

Královédvorského obsahující větší část básně *Záboj a Slavoj* a čtyři Mánesovy ilustrace.

Avšak po vydání prvního sešitu se práce neshledala s velkým ohlasem. Nenašlo se více než pět dalších odběratelů. Věříme, že Mánes i Bellmann ztratili všechnu chuť k práci na dalším vydání. Za Mánesova života se ozvaly ještě dva hlasy, aby bylo dílo dokončeno. Roku 1867 v „Květech“ a roku 1894 v „Rodinné kronice“, kde snad Hálek napsal, že dokončení Mánesova cyklu, jimž by se české jméno proslavilo po celém Slovanském území, je věcí cti českého obecnstva. Ale oba hlasy tehdy nenašly žádoucí odezvy. A Mánes se vzkříšení svého díla nedočkal.²²

Královédvorský rukopis ilustrovaný Mánesem není jako každá jiná ilustrovaná publikace, nýbrž ucelený výtvarný doprovod básnického díla, ve kterém je figurální výzdoba sloučena s orámováním a textem a tvoří tak jeden obrazový celek. Jako ve starých rukopisných knihách je každá stránka jiná, tak i Mánes řeší každou stranu odlišně. Ornamentální rámec patří k textu, který je do něj vsazen a celé provedení strany je prodchnuto slovanskou symbolikou.

Josef Mánes měl na počátku padesátých let vytvořenou vlastní sbírku ornamentů. Inspiroval se především ornamentem historickým. Čerpal jej z románské a gotické architektury, z mnoha středověkých rukopisů českých, německých, krakovských i moskevských,^{obr. 4} z historických uměleckých předmětů, ale silný vliv na něho měl také ornament lidový.

Motivy použité v RK jsou blízké motivům z *Vyšehradského kodexu*²³ nebo z *Mater verborum*,²⁴ kde také studoval typ písma a pak jej uplatňoval ve své tvorbě. Mánes své předlohy studoval přímo podle originálů v muzeích nebo je čerpal v prostředí slovanského lidu.

Mánes chtěl vytvořit soustavu kompozičně jednotných ilustrací. Ornament se stává prostředníkem pro spojení obrazu a textu, který

pak tvoří jednotný grafický celek. Mánesův oblíbený pletencový ornament rámuje stránku širším, jinde užším lemem, někde vyplňuje téměř polovinu strany. Na každé stránce je kresebně jiný a jiným způsobem tvoří ozdobu listu. Do tohoto ornamentu Mánes mistrně vkomponoval figurální výzdobu, která s ním úzce splývá. Jako např. na titulním listě, kde jsou postavy usazeny do víru rostlinného ornamentu na pozadí tvořeném cifrováním.^{25 obr. 5}

Pro jeho tvorbu je velmi typická energická kresba. Své kompozice prováděl od prvopočáteční zaznamenání myšlenky až po do detailu propracovanou kresbu připravenou na grafickou reprodukci. Postavy nebo pouze detaily lidského těla nejprve studoval jako akty a posléze je v kresbě oblékal a komponoval do prostředí, ve kterém se děj dané ilustrace odehrává. Studie aktu prováděl většinou jako kresbu tužkou a postupně vyvíjející se ilustrace přetvářel perokresbou, které předcházela lehká podkresba tužkou. Konečnou podobu návrhu prováděl jako lavírovanou kresbou. Své prvotní návrhy mění a vytváří různé varianty kompozice.^{obr. 6} Závěrečné tištěné formy ilustrace se někdy liší od kresebných návrhů.^{obr.7} Většinou se jedná o úpravu krajinného pozadí, v němž se hlavní motiv odehrává, nebo dochází k posunu textového rámce jiným směrem. Avšak autory těchto změn je stále sám Josef Mánes. Konečnou podobu ilustrace kreslí přímo na štoček, ale rytí již přenechává zkušenějším rytcům. Mánes také užívá písma, které vpisuje do rámců, ale i to se ve finální podobě tisku liší od jeho kresby.^{obr. 5}

Grafické provedení technikou dřevorytu však rytcí nedovoluje zachovat volné a energické tahy Mánesova uměleckého rukopisu, proto byl velmi náročný a pečlivý na výběr rytců, kteří měli jeho kresby provést v dřevorytové technice. Některé jeho kresebné návrhy plné volných linií jsou hodnoceny jako více dynamické a dramatické než grafické ztvárnění přesných čar a šrafur.

Rozvržení obrazu a textu je rozdílné. Někdy je text vkomponován přímo do samotného obrazu ilustrace jindy je obraz zcela samostatný. Pole určené pro text zabírá v obraze odlišnou velikost plochy a liší se i jeho umístění. Většinou je však v horní části celkového obrazu a pod textovým rámcem se odehrává samotný děj výjevu.

4.1.2. Návrhy knižních obálek a ilustrací

Na konci padesátých let, těsně před pádem absolutismu a především po roce 1860, se Josefu Mánesovi naskytlo několik příležitostí k práci s knihou. Mánesovy grafické práce dávají nahlédnout do tehdejšího nakladatelského podnikání. Nakladatelé vydávali paralelně české i německé časopisy. Mánes spolupracoval především s nakladatelem Karlem Bellmannem, který vydával německý časopis *Erinnerungen*. Pro tento časopis vytvářel návrhy na obálky^{obr. 8} a otiskoval v něm své ilustrace. Dále pak vycházely jeho práce v českém *Poslu* a *Pokladnici*. Nakladatelé požadovali na Mánesovi obálky na různé sborníky a na díla německy píšících autorů.

Jako příklad lze uvést obálku k *Jahrbuch der deutschen Beletristik* z roku 1859, která je řazena k jeho nejkrásnějším,^{obr. 9} s motivem hvězd, který Mánes užil také v ilustracích RK,^{obr. 5} v pozadí s cifrováním tvořící rámeček obrazu. Název titulu je umístěn do rozvinuté stuhy v horní části obrazu nad postavou Múzy s Pegasem.

Svémi obrazy vypravil také obálku k *Slovenským pověstem* Boženy Němcové 1857, obálku *Sebraných spisů J. P. Koubka*^{obr. 10} z roku 1859, kde je typické grafické uspořádání ozdobného rámce a umístěným obrazem v kartuši s renesančními prvky, která poskytuje průhled do krajiny, v jejímž popředí sedí básník a jeho ramene se dotýká postava múzy.

Mánes také pracoval na obálce Koberova časopisu *Obecné listy naučné a zábavné*.^{obr. 11} Zde Mánes použil motivu ze svého akvarelu *Slovanská rodina*.^{obr. 12} Přikomponoval jen pár milenců, kteří společně s rodinou naslouchají hlasů múz literatury, vědy a umění. V obálkách věnovaných spisům od jednotlivých autorů se Mánes snažil vystihnout povahu díla a promítnout ji do obrazu obálky.²⁶

Mánesovou, pro jeho knižní tvorbu, význačnou prací je také výzdoba *Bezděkovy bible* vydané nákladem I. L. Kobera. Tato práce pro Mánesa měla být jakousi náhradou za ztroskotané vydání RK. Bibli svatou doprovodil titulním listem,^{obr. 13} jednotlivými iniciálami^{obr.14} a patrně snad i celostránkovými ilustracemi. Bible vyšla ve třech vydáních v letech 1862, 1864 a 1865. Titulní list byl pro všechny tři vydání stejný. Postavy Krista a proroků Mojžíše a Izaiáše jsou situovány do ornamentálního rámce, který se víceméně podobá ornamentice použité v RK. Podepsaný a signovaný dřevoryt byl ryt v Gabrově dílně v Drážďanech. Nasvědčuje tomu jeho podpis v levém dolním rohu mimo rámeček obrazu. Výše jsou pak iniciály s rokem, 18 JM 60, tedy Josef Mánes rok 1860. V komponování figurálních iniciál se Mánes opíral o Rafaelovu předlohu, avšak nešlo o napodobení, protože Mánes vše, co vytvořil, prodchl svým duchem a výrazem. V kontrastu s ilustracemi RK, kde hrdinské a lyrické scény zasadil do reálného prostředí českých lesů a polí, omezil reálné prostředí na minimum a pracoval pouze s ornamentální stylizací rajske a biblické přírody. V iniciálách náboženské téma zintimněl a přiblížil je své době. Z nesčetných starozákonních bojů Mánes nevyobrazil ani jeden. Vybíral si náměty spíše lyrické. V iniciálách oslavoval více hrdinky než hrdiny Starého zákona. Starý zákon pochopil po svém jako lyrickou píseň.

Většinu iniciál Mánes zdobí ornamentem odvozeným z gotických předloh., v té době se jím také zabýval na svých diplomech. V iniciálách se také prolínají motivy z jiných Mánesových prací. Např. v iniciále P ke knize přísloví^{obr. 15} se objevuje shodný motiv andělka ladícího si housličky podle zpěvu skřivánka jako na praporu pro zpěvácký spolek Hlahol.^{27 obr. 16}

Jednotlivé výjevy jsou vkomponovány do prostoru, který písmeno poskytuje. Tvar písmene je pak zdoben rostlinnými rozvilinami. Pozadí

je tvořeno Mánesovým oblíbeným cifrováním, díky němuž vynikne jak samotné písmeno tak ztvárnění biblického motivu.

Ve spolupráci s jedním nakladatelstvím ve Stuttgartu vytváří Mánes ilustrace k pověsti *Doktor Faust*, které jsou zakomponovány do textu, ostatně podobný princip používal při výzdobě dopisů. Mánes jako čtenář vybíral z textu nejfantastičtější příhody, a Mánes jako ilustrátor je vybavil nejrealističtějšími detaily, odvozenými ze skutečnosti. Pro postavu doktora Fausta si zvolil jako model sochaře Antonína Wilda, se kterým v době kolem roku 1857 často spolupracovali. Mánes vypravil tuto pověst třinácti malými kompozicemi.

Do českého jazyka pověst převedl Ignát Hermann²⁸ pod názvem *Historie o doktoru Faustovi*. Poprvé byla otištěna spolu s Mánesovými ilustracemi roku 1883 ve *Švandu Dudákovi*.²⁹

Jedná se o třináct dřevorytem provedených ilustrací, které doprovázejí text a jsou vkomponovány do sazebního obrazce textu.

Jednotlivé ilustrace znázorňují např.:

- *Zaklínání ďábla*
- *Úpis podepsán vlastní krví* ^{obr. 17}
- *Faust se těší na večeri*
- *Hostinský přináší víno v pintě zdobené vinutou páskou,* ^{obr. 18}
podobně byla zdobena číše pro Silva-Taroucy a číše sladovnická. ^{obr. 19}
- *Faust letí s kumpány nad městem*
- *Lichvář uřízl Faustovi nohu*
- *Faust jede na sudu do sklepa*
- *Na kost zmrzlý žák, budoucí Faustův fámulus*
- *Faustova kouzla, Faust a Markéta*
- *Faust a krásná Helena*

- *Faust, famulus a duch mravný zakletý do podoby opice*
- *Rozmluva s knězem*
- *Faust straší ještě po smrti*

Na ilustracích při dolních okrajích je uvedeno jméno rytce:

F. Hertel.

4.1.3. Diplomy

Neméně zajímavým a významným oborem Mánesovy práce byla tvorba příležitostných diplomů, které v sobě nesou opět velkou část historického ornamentu, který Mánes usilovně studoval.

Již ke konci čtyřicátých let vytváří návrh na diplom *Jednoty výtvarných umělců*.^{obr. 20} Diplom je rozdělen do několika částí. V horním poli alegorizuje umění pomocí atributů. Děj se odehrává v pomyslném prostoru, na okrajích vystupují dvě postavy Múz: Historie a Poezie. Ve středu horního pole je vyobrazen ženský akt znázorňující postavu Umění. Tento snový výjev tvoří pozadí celkového výjevu. Dolní část, popředí, je rozčleněna na tři, respektive čtyři pole. Plochu dělí arkády ze tří oblouků, které spočívají na hlavicích ornamentálně zdobených sloupků. Hlavice sloupků jsou zdobeny zoomorfními motivy v podobě stylizovaných orlů a srdíčky. Podobné členění s oblouky zakončenými srdíčky můžeme nalézt také v titulním listě *Bezděkovy bible*.^{obr. 13} Prostřední arkáda je ještě rozdělena pletencem na dvě pole, ve kterých je napsán text diplomu v českém a německém jazyce. Na pravé straně jsou spolu vyobrazeni zástupci architektů, sochařů a malířů, k nimž přistupuje objednavatel. Pozadí tvoří katedrála sv. Víta. Levou stranu zaplňují postavy z řad obecnstva, pro které umělci odhalují obraz Bohorodičky, v pozadí se pak tyčí rotunda sv. Jiří na Řípu.

Toto Mánesovo dílo je spojováno se slavnou rytinou J. Müllera podle Bartoloměje Sprangera, zvané *Fáma přivádí Umění na Olymp*.^{30 obr. 21}

Na podobném principu je koncipován i *diplom Cyrilometodějský*.^{obr. 22} Zprostředkovatelem mezi moravským spolkem, zvaným *Dědictví sv. Cyrila a Metoděje*, byl Bedřich Silva-Tarouca. Původní návrh pochází pravděpodobně také z roku 1849 jako diplom Jednoty

výtvarných umělců. Dokončen byl však až roku 1854. V orámování diplomu Mánes uplatnil groteskní zoomorfní motivy, kde dlouhé krky bájných zvířat připomínají abstraktní pásy románského pletencového ornamentu.³¹

Mánesovy práce z šedesátých let opět zahrnují tvorbu diplomů. V době Mánesova mládí se v Čechách diskutovalo, který sloh lépe vyjadřuje slovanskou minulost, zda románský nebo gotický. Gotický sloh byl spíše považován za sloh německý. Josef Mánes v padesátých letech pracoval s gotickými motivy jen v parodii na rytířský styl.

Ale v šedesátých letech se ke gotickým motivům vrací. Druhá generace romantiků, ke které Josef Mánes patřil, považovala gotickou kulturu za kulturu městské civilizace.

Dva diplomy z roku 1861, určené Františku Palackému, ukazují skutečně prudký obrat od vzorů románských ke gotickým.

V *Diplomu města Sobotky Františku Palackému* obr. 23 se již Mánes inspiroval motivy gotickými. Mužská postava v iniciále „V“ představuje postavu obroditele českého národa, který je blízký hrdinům RK. Bohatá rozvilina vycházející od písmene se rozpíná do částečného rámce kolem textu. Nad postavou muže je pak znak města Sobotky a v dolní části ornamentu je vyhrazeno místo pro městskou pečeť. V samotném ornamentu můžeme pozorovat znaky české země a to v trikolorně provedených karafiátech v barvách české vlajky. Diplom je proveden perokresbou na pergamenu a kolorován kvašem a akvarelem. V levém dolním rohu jsou pak iniciály JM a rok 1861.³²

Diplom města Karlína Františku Palackému obr. 24 je také variací na ornament gotický. Ve svých studiích gotických rukopisů si také Mánes důsledně všímal kaligrafie, podle které upravoval celkovou kompozici.

V bohatě zdobené borduře jsou znázorněni zástupci karlínského obyvatelstva a v miniatuře písmene „V“ celé postavy s portrétními rysy starosty a údajně snad s portrétem samotného Josefa Mánesa.³³ V převaze je ornament rostlinný, květinový se zoomorfními prvky v podobě lva, dravce a vlaštovek. V pravém dolním rohu je vyhrazeno místo pro městskou pečeť, tak jako tomu bylo v diplomu soboteckém. Diplom je opět vytvořen na pergamenové podložce a kolorován akvarelem a kvašem a zlacením.

Z gotických rukopisů Mánesa nejvíce upoutal cestovní brevíř Jana ze Středy *Liber Viaticus*.³⁴ Jeho motivy se nechal inspirovat v *diplomu Soboteckém určenému F. L. Riegrovi*.^{obr. 25} Tento diplom je tvořen dominantním ornamentálním vlysem v horní části uprostřed se znakem města Sobotky a s akarelou miniaturovou pohledu na město a zámek Humprecht. Vlys tvoří široká bordura z listenů, ze kterých vyrůstají dubové listy a žaludy. Z něho vybíhají linie rámuující celý diplom. Na nich jsou gotickým akantem připojeny medailóny s alegorickými hlavami dvou cností, Spravedlnosti a Bojovnosti. Na dolní liště jsou vymalovány čtyři putta.

F. L. Riegrovi byl také udělen *Diplom města Karlína*.^{obr. 26} Orámování toho diplomu řešil Mánes zcela odlišným způsobem. Místo složitých rostlinných pletenců použil motiv svitkového ornamentu a celý rámeček působí více geometricky než předchozí diplomy. V kartuši v horní části je vyobrazen pohled na město Karlín a rámeček je doprovázen čtyřmi alegorickými postavami.

Výše uvedené sobotecké a karlínské diplomy vznikly v první polovině roku 1861. V pozdějších letech se Mánes i nadále věnuje tvorbě diplomů. Jmenovat můžeme např. návrh diplomu stenografů z let 1862-1863, dále pak *Diplom města Karlína kardinálu Bedřichu Schwarzenbergovi* z roku 1863 a mnoho dalších.³⁵

4.1.4. Návrhy knižních vazby

Mimo jiné Josef Mánes spolupracoval s knihaři. Vytvářel návrhy na knižní vazby, kde užíval svých ornamentálních prvků čerpaných z období románského i gotického.

Při tvorbě návrhu na vazbu sborníku próz a básní, zvaného *Perly České*,^{obr. 27} Mánes vychází z rámcové kompozice se středovým polem pletencového ornamentu, jehož dominantním motivem jsou dvě propletená srdce, které svírají nápis *Perly České*. Tento návrh byl proveden ve větším počtu exemplářů. Na pokryv bylo použito rozdílných materiálů, jako např. samet nebo useň. Ornament byl do povrchu vazby tlačen zlatem nebo stříbrem. Jeden exemplář provedl roku 1855 knihař Josef Mákovský.³⁶

Mánes vytvořil také návrh vazby pro knihu *Slovanská dramata* z roku 1860.^{obr. 28} V tomto případě pracuje pouze s heraldickými znaky cara Petra Velikého, v podobě ruského dvouhlavého korunovaného orla, dále se znakem českého lva zastupujícího Jiřího z Poděbrad, Sobieského korunovaná orlice a znak měsíce a hvězdy srbského cara Lazara. K této knize Josef Mánes vytváří také titulní list,^{obr.29} ve kterém zobrazil tyto čtyři muže.³⁷

Dalším jeho návrhem byla vazba ke knize *Děje obce karlínské* z roku 1862.^{obr. 30} Zde je velmi znatelný vliv gotické vazby projevující se v celkovém kompozičním řešení a nasvědčují tomu i zvolené ochranné prvky pro knihu, které byly v gotice oblíbené. Kniha je vázána v hnědé teletině a je opatřena masivním litým kováním.³⁸ V rozích jsou to motivy krahujců s roztaženými křídly a opatřeny puklami. Motiv krahujců byl pro Mánesa častým prvkem, který užíval i v jiných ornamentálních kompozicích, např. v ornamentálních obrubách ilustrací RK. Středové kování je kruhového tvaru s nápisem *Děje obce Karlínské*, který obíhá znak českého lva. Kniha je opatřena dvěma trnovými deskovými sponami. Useň je zdobena slepotiskem

poměrně jednoduchého geometrického ornamentu. Zadní deska je komponována stejně, pouze středové kování je tvořeno jednodušeji.

Podobné rozvržení funkčních a zdobných prvků nese i vazba *Desek k blahopřejnému albu Jindřichu Fügnerovi* z roku 1863,^{obr. 31} které mu věnovalo členstvo sokola.³⁹ Avšak krahujci jsou nahrazeni jednoduchými puklami s jemným ornamentem. Středové pole ve tvaru kruhu je po obvodu bohatě zdobeno ornamentem z palmet a zvonců, ve kterém jsou vpleteny figury představující jednotlivé sportovní disciplíny. Způsob, kterým Mánes navrhl tento ornament, připomíná antické černofigurové vázové malířství. Kniha je taktéž opatřena dvěma trnovými sponami na přední desce. Ornamentální zdobení kovových částí je provedeno technikou rytí a kniha byla vázána do sametu, který pak dobře kontrastuje s kováním.

Mánesovy návrhy na knižní vazbu jsou dalším příkladem jeho zájmu o historický ornament. V honosných vazbách se inspiroje převážně vazbou gotickou se všemi jejími funkčními prvky, kterým dává podobu zdobících prvků tak jako tomu bylo i v pozdní gotice. Avšak jednotlivé prvky Mánes přetváří podle své vlastní invence.

5. Dřevoryt

Dřevoryt představuje grafickou techniku, která Mánesovi nejvíce vyhovovala a odpovídala jeho požadavkům na tiskovou reprodukci jeho prací. Dřevoryt se řadí mezi techniky tisku z výšky, který patří mezi nejstarší a nejrozšířenější soubor tiskových metod. Jeho počátky užívání sahají hluboko do historie lidstva. Princip tisku spočívá v tom, že se na tiskovou formu nakreslí obraz a různými způsoby se odstraňují místa, která nemají tisknout. Na zbylá nevyhloubená místa se nanáší tisková barva a tato místa se za použití přiměřeného tlaku otisknou na papír a tím se obraz přenesou.

Technika dřevorytu rozvíjí původní myšlenku dřevořezu. Jako tiskové formy se ale používají destičky z tvrdého dřeva řezané napříč kmene stromu, nikoli jako u dřevořezu, kdy se dřevo řezalo podélně. K vytváření obrazu se používají mědirytecská rydla.

Technika se vyvíjela v 18. století, kdy byla vyhlášena soutěž o nejlepší původní dřevořez. Cenu získal anglický rytec Thomas Bewick, který použil místo nože rydla a pracoval s nimi na vyhlazené dřevené desce. To mu umožnilo snadnější zvládnutí hmoty dřeva a dovolila mu bohatší možnosti půltónů.

Tuto techniku si rychle osvojilo mnoho významných umělců v celé Evropě. Dřevoryt se také nazývá xylografií.⁴⁰

Josef Mánes však své obrazy sám neryl. Spolupracoval s rytci, kteří mu jeho obrazy vyryli. Mánes byl velmi pečlivý na výběr rytců, s kterými spolupracoval. U nás byly možnosti kvalitních rytců omezené. Učiteli pro české rytce byli němečtí autoři dřevorytů. Mánes také spolupracoval s drážďanskými rytci. Na jeho grafickém provedení pracovalo více autorů. Ne vždy s nimi byl Mánes spokojen.

Jména rytců jsou někdy uváděna na okrajích ilustrací. Můžeme nalézt podpisy např. A. Gaber, J. Roloffs, F. Hertel. V literatuře se uvádí další jména jako Ant. Řeháček či R. Brendámour.

Nakladatelé:

Josef Mánes mnoho svých prací tvořil na podnět nakladatelů, se kterými posléze spolupracoval. Můžeme uvést Karla Bellmanna a Leopolda I. Kobera

Bellmann Karel (11.12.1820 - 1893) byl německé národnosti, V Praze působil jako zvonař, knihtiskař a majitel nakladatelsrví. Vedle německých titulů vydával také česky psané knihy. V roce 1859 vydal: *Die Handschriften von Grünberg und Königinhof. Altböhmische Poesien aus dem 9. bis 13. Jahrhundert* v překladu S. Kappera. V roce 1861 začal vydávat *Rukopis Kralodvorský*, 1. sešit (Závoj a Slavoj) s dřevoryty Josefa Mánesa. Ale pro malý zájem českého obecnstva od dalšího vydávání upustil. Až roku 1878 vyšel 2. sešit (Zbyhoň, Skřivánek a Opuščená).

Kober Ignác Leopold (6.1.1825 - 26.5.1866) byl český knihkupec a nakladatel, vyučil se ve Vídni zámečnickem. Předkládal do němčiny povídky českých autorů. Knihy vydává v Plzni, poté v Praze. Vydal *Riegrův Slovník naučný, Starožitnosti a památky země České*, Bezděkovovo sešitové vydání *Bible svaté* aj. Po jeho smrti vyšel v jeho nakladatelství *Rukopis Královédvorský*, ilustrované vydání z roku 1873, s ilustracemi Josefa Scheiwla.⁴¹

6. Závěr

Tato práce tvoří náhled do problematiky tvorby významného českého malíře 19. století. Píšeme zde o autorovi mnoha významných děl, které velkou měrou přispěli k vysoké úrovni uměleckého života v Čechách. Řeč je o všestranně nadaném umělci Josefu Mánesovi. Po obecně pojatých úvodních kapitolách se práce zaměřuje na jeho jeden obor umělecké činnosti, na jeho výtvarnou činnost v oboru knižní kultury.

V úvodních kapitolách jsme se věnovali obecnému nastínění doby, ve které Josef Mánes vyrůstal. Toto období bylo dobou prudkého a mohutného růstu měšťanské třídy. Po Evropě se šíří revoluční tendence vycházející z francouzské revoluce a dochází k rozvrstvení tříd evropské společnosti. Avšak u nás bylo měšťanstvo ještě téměř do poloviny století třídou politicky slabou. Přicházející nový životní styl se také promítá do výtvarného umění. Zpočátku však proti mocné šlechtě stálo pouze slabé, společensky nevýznamné měšťanstvo, tato situace se mění po roce 1830, kdy je dovršován proces vzniku občanské společnosti.

Měšťanstvo si ale bylo čím dál více vědoma své síly a svých schopností. Věda a technický pokrok se stal hlavním nástrojem buržoazie. Byl pochopen politický význam technického pokroku, jehož obrazem v umění je touha po poznání a zobrazení reality. Josef Mánes byl ve svém mládí přímým účastníkem růstu měšťanské třídy.

V další kapitole jsme se věnovali Mánesovu životu a hovořili jsme také o jeho uměleckém životě plném rozličných prací. Josef Mánes měl ve svém mládí velmi přívětivé zázemí pro rozvoj svého talentu. Žil v prostředí, kde ho odklopovali milující členové rodiny, ale především již od svého útlého věku se pohyboval ve světě uměleckém. Jeho otec, strýc a sourozenci byli taktéž výtvarně

činnými. Posléze Mánes studoval na Akademii, cestoval za poznáním do Mnichova, Itálie a především miloval poznávání českého a moravského kraje. Významnými mecenáši jeho umění byl portugalský rod Silva-Tarouců, kteří se usídlili na zámku v Čechách pod Kosířem na Hané. K nim pak Mánes velice rád jezdil na návštěvy nebo na delší pracovní pobyty. V hanáckém prostředí byl fascinován tamními lidmi a především jejich kulturou samotnou. Toto poznání se pak silně promítlo do jeho tvorby.

V následující kapitole jsme pojednali o obecném přehledu Mánesovy různorodé tvorby a jeho zdroji inspirace. O Mánesovi se hovoří jako o umělci romantickém, avšak jeho nejsilnější inspirací byla sama česká země, moravský a slovenský lid, její přítomnost i minulost. Proto můžeme jeho tvorbu rozdělit nepřímou linií na období romantické a období realistické, které je dobou jeho zralosti. Hovoříme zde také o období jeho tvorby, kterou nazýváme Mánesovo druhé rokoko. Nejedná se však o kopírování umění rokoka předešlého století. Můžeme to nazvat jen jakousi vzdálenou příbuzností. Mánes chtěl svůj výtvarný projev opřít o tradici. Tam, kde ji nenašel, tvořil si ji sám. Ve svém díle prošel téměř všechny malířské techniky a žánry. Mimo malířských technik se také hojně věnoval i jiným druhům výtvarného umění. Spolupracoval se sochaři, architekty, navrhoval ornamentální výzdoby různých předmětů a mnoho dalších příležitostných prací, které mu poskytly promítnout do nich svoji uměleckou myšlenku. V neposlední řadě byl významným ilustrátorem a spolupracovníkem nakladatelů a knihařů. O této tematice detailněji pojednávají následující kapitoly, které jsou rozděleny do tematických okruhů typických pro Mánesovu tvorbu v tomto oboru.

Josefa Mánesa můžeme nazvat obroditelem české knižní tvorby, která byla na přelomu 18. a 19. století v úpadkovém stavu. Výzdoba knih byla zpočátku záležitostí druhotnou prováděnou v malých tiskárnách. Nové pohledy na věc pak přinesla technika dřevorytu.

Nakladatelé hledají pro své podniky spolupracovníka, který by obsadil roli výtvarníka. Tím se stal i Josef Mánes.

Josef Mánes vytvářel pro nakladatele různé návrhy obálek knih jak českých tak německých autorů, knihy doprovázel ilustracemi a také spolupracoval s knihaři při výzdobě vazby.

Následující podkapitoly jsou rozděleny do jednotlivých souborů, které charakterizují Mánesovu práci v oboru knižní kultury. První z nich pojednává o ilustrování *Rukopisu královského*. Tato práce je řazena vedle malířských děl mezi Mánesovy nejvýznamnější umělecké práce. Jelikož se jednalo o práci s historickou tematikou, promítl ji do skutečnosti. Mánes zde velkou měrou uplatnil své poznatky a studie slovanského lidu, do ilustrací promítl svoji lásku k rodné zemi. Návrhům ilustrací předcházely mnohé studie historických předmětů, jako středověké rukopisy a mnohé další, z nichž uplatňoval bohatý ornamentální dekor. Při samotném vytváření ilustrací postupoval velmi pečlivě. Po prvotním zachycení myšlenky následovaly studie aktů postav, které pak oblékal a vkomponoval do celkového obrazu. Závěrečnou podobu přenesl přímo na desky a rytecké práce již přenechal zkušenějším rytcům.

V další podkapitole jsme se věnovali Mánesovým návrhům knižních obálek a ilustrací. Zmiňujeme příklady, které nejvýrazněji vypovídají o tomto Mánesovu okruhu prací. V jednotlivých případech popisujeme typické příklady použití Mánesova ornamentu nebo konfrontaci s jinými Mánesovými díly.

Samostatná kapitola hovoří o Mánesových diplomech, které byly v té době velmi oblíbené. Uvádíme jeho nejtypičtější příklady, ve kterých je znatelný vliv studií středověkých rukopisů.

Poslední kapitola uvádí Mánesův zájem o tvorbu knižní vazby. Zde opět mohl použít své znalosti historického ornamentu a bohatě jej využít v komponování vazby.

Na závěr jsme se zmínili o samotné grafické technice dřevorytu. Tato technika byla Mánesovi nejbližší a odpovídala jeho požadavkům na přeměnu kresby v grafiku. Uvádíme zde také jména rytců, a nakladatelů, se kterými Mánes spolupracoval.

Tato práce je nastíněním jednoho významného uměleckého oboru Josefa Mánesa, které přineslo mnoho pozitivního pro vývoj českého umění. Výsledkem je souhrn největších Mánesových počínů, které se vztahují ke knize jako takové nebo využívají ornamentu, který byl Mánesovy velmi blízký. Můžeme pozorovat Mánesovu horlivost při studiu středověkých památek a jak tyto znalosti obratně využil ve své tvorbě o několik staletí později. Práce je doplněna o obrazovou přílohu, které tvoří doprovod k příkladům uvedených děl.

Poznámkový aparát:

¹ Lamač M., *Josef Mánes*, Praha 1952, str. 7-9

² Pečírka J., *Josef Mánes živý pramen národní tradice*, Praha 1939, str. 14

³ Bergler Josef ml. 1753-1829 – klasicistní a empírový malíř a mědirytec narozený v Salcburku, který se usadil v Praze, kde od 1797 budoval Akademii výtvarných umění a roku 1800 se stal jejím ředitelem.

⁴ Tkadlík František-1786-1840 jeden z hlavních představitelů portrétního umění první poloviny 19. století v Čechách, maloval také náboženské a alegorické obrazy

⁵ Christian Ruben- 1805-1866 německý malíř, v letech 1841-1852 ředitel pražské Akademie, z Mnichova ho povolal do Prahy hrabě Lev Thun

⁶ Paur J., *Josef Mánes, výbor obrazů a kreseb jeho díla*, Praha 1939

⁷ Čechy pod Kosířem-Obec leží na rozhraní Hané a Drahanské vrchoviny, 11 km od Prostějova. První písemná zmínka o obci je z r. 1131. K roku 1450 je v pramenech zmínka o tvrzi, ze které pravděpodobně vznikla pozdější renesanční stavba, založená na místě dnešního zámku. Významnou etapou v dějinách zámku nastává s příchodem portugalského rodu Silva-Tarouců, kteří místní zámek drželi od r. 1768 do r. 1945. Rod byl velkým podporovatelem malíře Josefa Mánesa. I dnes jsou některá jeho díla a pozůstalosti roku v expozici zámku.

⁸ Matějček Ant., *Mánesové*, Praha 1949, str. 26-51

⁹ Pečírka J., *Josef Mánes živý pramen národní tradice*, Praha 1939, str. 10

¹⁰ Ibidem, str. 44

¹¹ Ibidem, str. 11

¹² frontispis=protititul, zdobená sudá strana předcházející titulnímu listu, nachází se zde především výzdoba technikou mědirytiny, velmi oblíbené v baroku

¹³ Viněta- z fr. vignette = nálepka, nejběžnější typ ornamentálního, emblematického, kaligrafického a popřípadě i kombinovaného dekoru,

který doprovází tištěnou knihu od počátku 16. století prakticky dodnes.

¹⁴ Bohatcová M. a kolektiv, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990

¹⁵ Berka Jan (též IB, JB) 1759-1838- všestranně nadaný pražský kreslíř a mědirytec. Pocházel u okolí Příbrami. Do Prahy přišel kolem roku 1775, studoval malostranské gymnázium. Záliba v kreslení ho přivedla do ateliéru bratří Salzerů, kde získal základy grafické profese. Navázal styky s tiskařem Janem Schönfeldem, bydlel v jeho domě a zřídil si tam živnost. Jistou dobu však pracoval pro konkurenční Balzerovu dílnu. Poté byl samostatným živnostníkem. V jeho volné grafice zpočátku doznívá pozdně barokní tradice. Později byl průkopníkem rokokové ilustrace ale nejvýrazněji se u něho projevil klasicismus. Spolupracoval s dalšími umělci. Věnoval se úpravě a rytí celých titulních stran, vinět a frontispisů, ale také vědeckým, náboženským a světským beletristickým ilustracím.

¹⁶ Thomas Bewick (1753-1828), anglický kreslíř a dřevorytec, zdokonalil techniku dřevořezu, užívanou již před vynálezem knihtisku

¹⁷ Haase Bohumil (Gottlieb) (25.4.1763 - 12.2.1824), pražský nakladatel a knihtiskař. Přišel do Prahy z Německa (r. 1795); pracoval jako sazeč v tiskárně F. Jeřábka. Založil vlastní knihkupectví (1806), otevřel půjčovnu knih (1811) a založil první kamenotiskárnu v Čechách (1820). Vydal první vydání RK: *Rukopis Královský. Sebrání lyricko-epických Národních Zpěvů, věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění, s připojením německého přeložení. Starobylých skládání díl zvláštní* (Praha 1819).

¹⁸ Bellmann Karel (11.12.1820 - 1893), německé národnosti, pražský zvonař, knihtiskař a majitel nakladatelsrví, vydával také česky psané knihy. V roce 1859 vydal: *Die Handschriften von Grünberg und Königinhof. Altböhmische Poesien aus dem 9. bis 13. Jahrhundert* v překladu S. Kappera. V roce 1861 začal vydávat *Rukopis Kralodvorský*, nové vydání K. J. Erbenem přehlédnuté s dřevoryty Josefa Mánesa (1. sešit - Záboj a Slavoj), ale pro malý zájem českého obecnstva od dalšího vydávání upustil. Až roku 1878 vyšel 2. sešit (Zbyhoň, Skřivánek a Opuštěná

¹⁹ Štenc J., *Umění, sborník pro českou výtvarnou práci II*, Praha 1929

²⁰ Kober Ignác Leopold (6.1.1825 - 26.5.1866), český knihkupec a nakladatel, vyučil se ve Vídni zámečnickem, předkládal do němčiny povídky českých autorů. Vydává v Plzni, poté v

Praze; vydal Riegrův Slovník naučný, Starožitnosti a památky země České, Bezděkovovo sešitové vydání Biblí svatá aj. Po jeho smrti vyšel v jeho nakladatelství *Rukopis Královédvorský, nejprvnější ilustrované vydání* (1873), s ilustracemi Josefa Scheiwla.

²¹ Rukopis Královédvorský, *Doslov*, Umělecká beseda svým členům na rok 1918

²² Pečírka J., *Josef Mánes živý pramen národní tradice*, Praha 1939, str. 65-67

²³ Kodex vyšehradský – evangeliář, který vznikl při příležitosti korunovace Vratislava II. na českého krále, 1085

²⁴ Mater Verborum - výkladový slovník (Glosa Salamounesis) z první poloviny 13. století, slovník řeckých a hebrejských slov překládaných do latiny, iluminace se vážou k abecednímu uspořádání

²⁵ Rukopis Královédvorský, *Doslov*, Umělecká beseda svým členům na rok 1918

²⁶ Volavková H., *Josef Mánes, malíř vzorků a ornamentů*, Praha 1981, str. 105-108

²⁷ Ibidem, str. 123

²⁸ Ignát Hermann 1854-1935, Novinář, humorista, autor zábavné prózy. Narodil se v Horním Mlýně u Chotěboře. Psal do časopisů, novin, byl zaměstnán v Ottově nakladatelství, redigoval humoristický časopis *Paleček a Švanda dudák*. Zemřel v Řevnicích u Prahy. Vydal český překlad *Historie doktora Fausta*

²⁹ Volavková H., *Josef Mánes, malíř vzorků a ornamentů*, Praha 1981, str. 104

³⁰ Ibidem, str. 33-35

³¹ Ibidem, str. 37

³² Ibidem, str. 134

³³ Ibidem, str. 135-137

³⁴ Liber viaticus – breviř Jana ze Sředy, biskupa litomyřlského a olomouckého, významný český iluminovaný rukopis z období vlády Karla IV., častá datace 1360-1364

³⁵ Volavková H., *Josef Mánes, malíř vzorků a ornamentů*, Praha 1981, str. 143

³⁶ Ibidem, str. 66

³⁷ Ibidem, str. 108

³⁸ Ibidem, str. 140

³⁹ Ibidem, str 141

⁴⁰ Krejča A., *Techniky grafického umění*, Praha 1982, str. 39

⁴¹ <http://kix.fsv.cvut.cz/win/rkz/kdojekdo.htm>

Použitá literatura:

- Pečírka J., *Josef Mánes živý pramen národní tradice*, Praha 1939
- Volavková H., *Josef Mánes, malíř vzorků a ornamentů*, Praha 1981
- Štenc J., *Umění, sborník pro českou výtvarnou práci II*, Praha 1929
- Bohatcová M. a kolektiv, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990
- Lamač M., *Josef Mánes*, Praha 1952
- Paur J., *Josef Mánes, výbor obrazů a kreseb jeho díla*, Praha 1939
- Matějček Ant., *Mánesové*, Praha 1949
- Jiránek M., *Josef Mánes*, Praha 1905
- Matějček Ant., *Mánesovy ilustrace*, Praha 1952
- Voit Petr, *Encyklopedie knihy*, Praha 2006
- Mádl K. B., *Josef Mánes, jeho života dílo, obrazy*, Praha 1901-1905
- Žákovec Fr., *O českých výtvarnících*, Praha 1920
- Kolektiv autorů, *Dějiny země koruny české II*, Praha 1992
- Lušková M., *Kování v knižní vazbě, Studentské práce institutu, svazek II*, Institut restaurování a konzervačních technik Litomyšl, o.p.s., 2005

Prameny:

<http://kix.fsv.cvut.cz/win/rkz/kdojekdo.htm>

http://www.pametihodnosti.cz/pamatka/33/cechy_pod_kosirem_zamek.html

<http://people.fsv.cvut.cz/~gagan/jag/rukopisy/dokument/tyrs-1.htm>

Obrazová příloha

- Obr. 1 Záboj a Slavoj na bojišti, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857-59
- Obr. 2 Záboj a Slavoj na bojišti, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857-59
- Obr. 3 Záboj a Slavoj na bojišti, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857-59
- Obr. 4 Studie ruského ornamentu z 15. a 16. století, perokresba
- Obr. 5 Návrh titulního listu RK, perokresba, 1858
Titulní list RK, dřevoryt
Studie aktu k titulnímu listu RK, kresba tužkou
- Obr. 6 Zvraždění jinocha, dva návrhy ilustrace k básni Jelen z RK, lavírované perokresby, 1857-59
- Obr. 7 Skřivánek, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857
Skřivánek, ilustrace k RK, dřevoryt, 1857
Studie aktu k ilustraci Skřivánek, kresba tužkou
- Obr. 8 Obálka časopisu Erinnerungen, dřevoryt, 1859
- Obr. 9 Obálka knihy Jahrbuch Deutscher Beletristik, dřevoryt
- Obr. 10 Obálka Sebraných spisů J. P. Koubka, dřevoryt, 1859
- Obr. 11 Obálka pro Obecné listy naučné a zábavné, dřevoryt, 1860
- Obr. 12 Slovenská rodina, akvarel, 1860
- Obr. 13 Titulní list Bezděkovy bible svaté, dřevoryt, 1860
- Obr. 14 Ukázka iniciál z Bezděkovy bible
- Obr. 15 Iniciála P z Knihy Přísloví
- Obr. 16 Detail praporu pražského Hlaholu, andělíčků ladící si housle podle skřivánka
- Obr. 17 Ilustrace z knihy Historie o doktoru Faustovi, Úpis vlastní krví
- Obr. 18 Ilustrace z knihy Historie o doktoru Faustovi, Faust se těší na večeři
- Obr. 19 Dřevěná číše zdobená řezbou a malbou, 1854

- Obr. 20 Náčrt diplomu Jednoty výtvarných umělců v Praze, lavírovaná kresba, 1849
- Obr. 21 Mědirytina Joannesa Millera podle B. Sprangera , Fama uvádí Umění na Olymp
- Obr. 22 Návrh diplomu Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, lavírovaná perokresba, 1854
- Obr. 23 Diplom města Sobotky Františku Palackému, 1861
- Obr. 24 Diplom města Karlína Františku Palackému, 1861
- Obr. 25 Diplom města Sobotky F. L. Riegrovi, 1861
- Obr. 26 Diplom města Karlína F. L. Riegrovi, 1861
- Obr. 27 Vazba na dílo Perly České, 1855
- Obr. 28 Vazba knihy Zprávy soudců, 1860
- Obr. 29 Titulní list knihy Zprávy soudců o dramatech z dějin slovanských, dřevoryt, 1860
- Obr. 30 Vazba knihy Děje obce Karlínské, 1862
Přední a zadní deska vazby pamětní knihy obce Karlínské, 1862
- Obr. 31 Desky k blahopřejnému albu Jindřichu Fügnerovi, 1863
Detail z výzdoby desek alba Jindřicha Fügnera

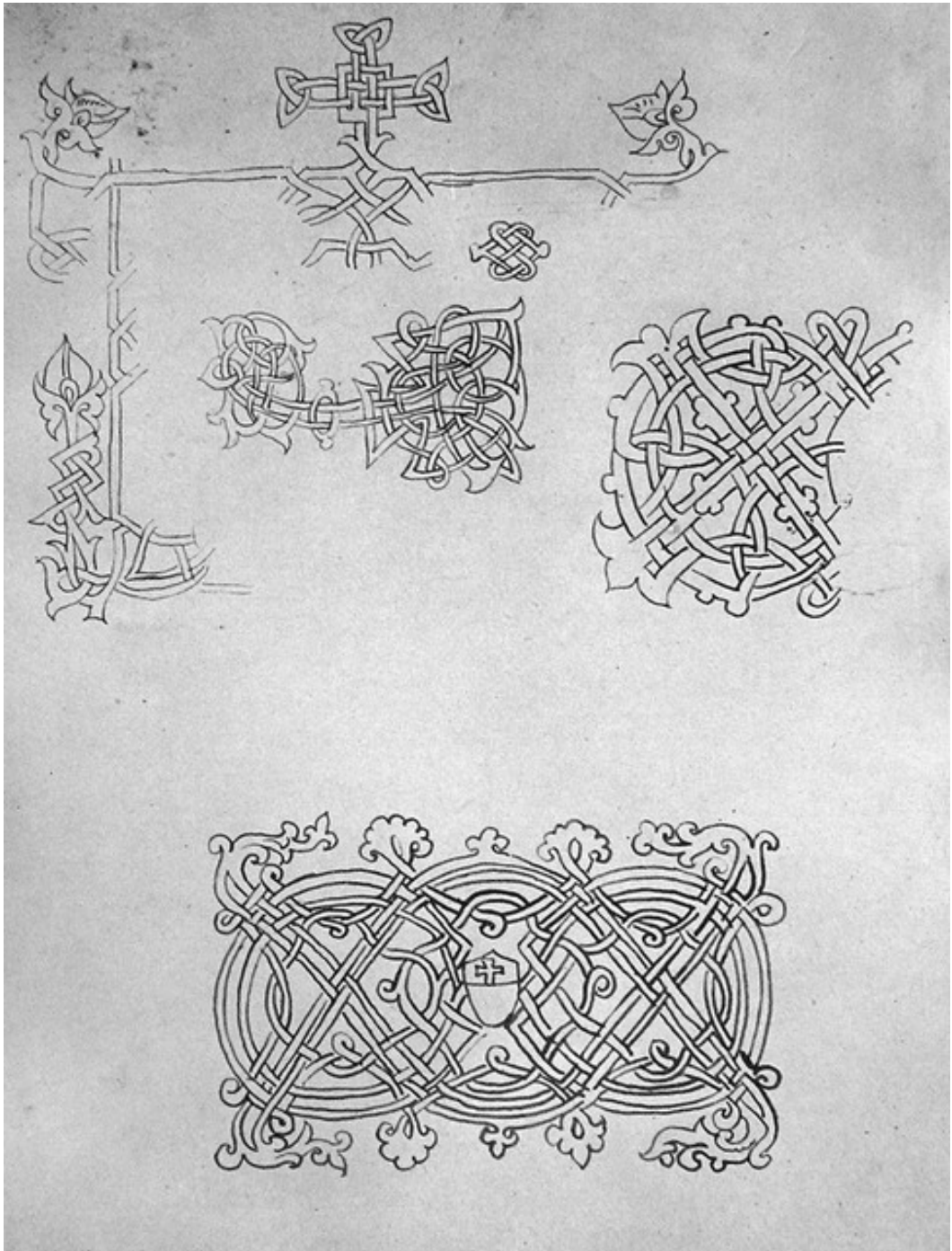
Obr. 1 Záboj a Slavoj na bojišti, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857-59

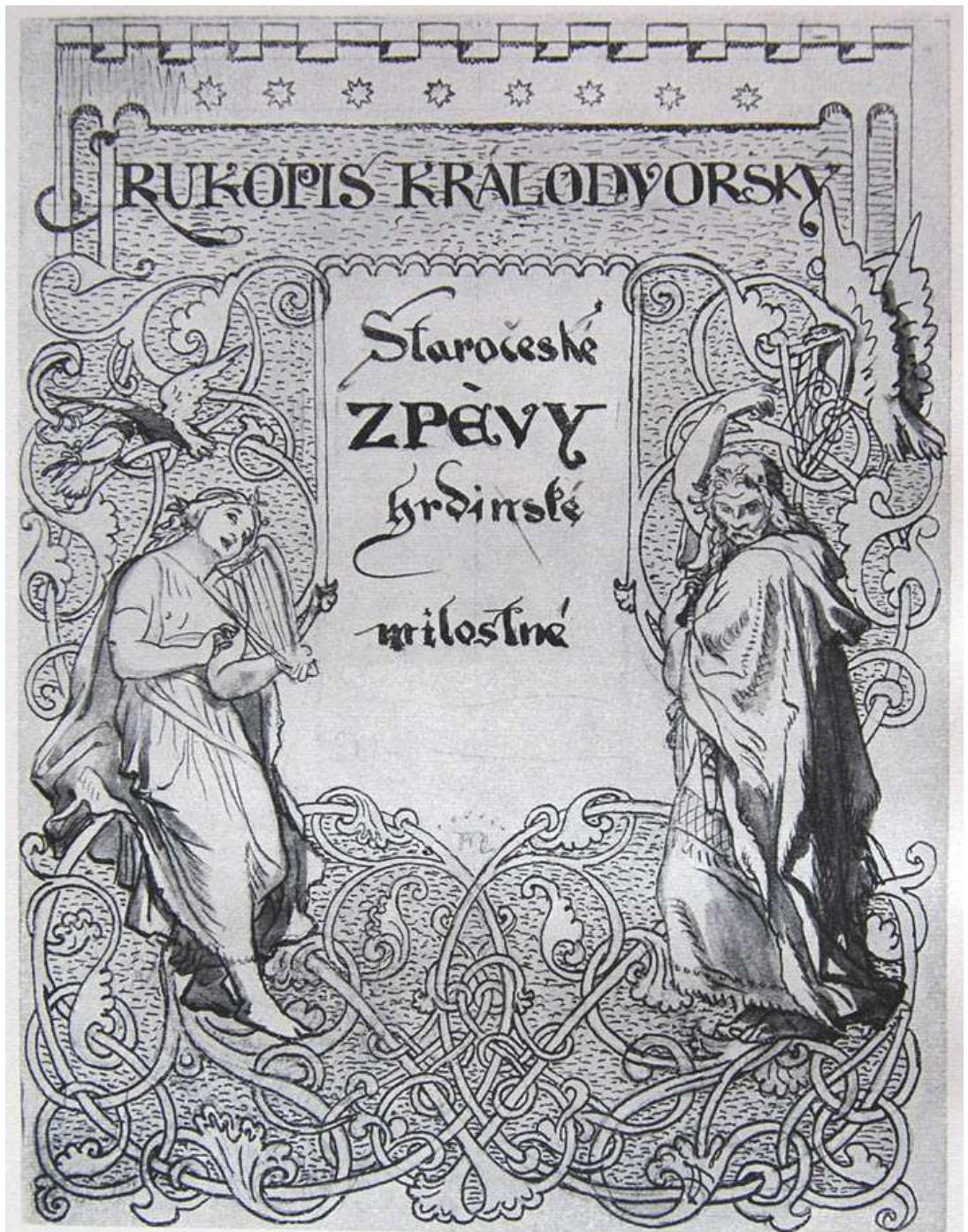
Obr. 2 Záboj a Slavoj na bojišti, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857-59

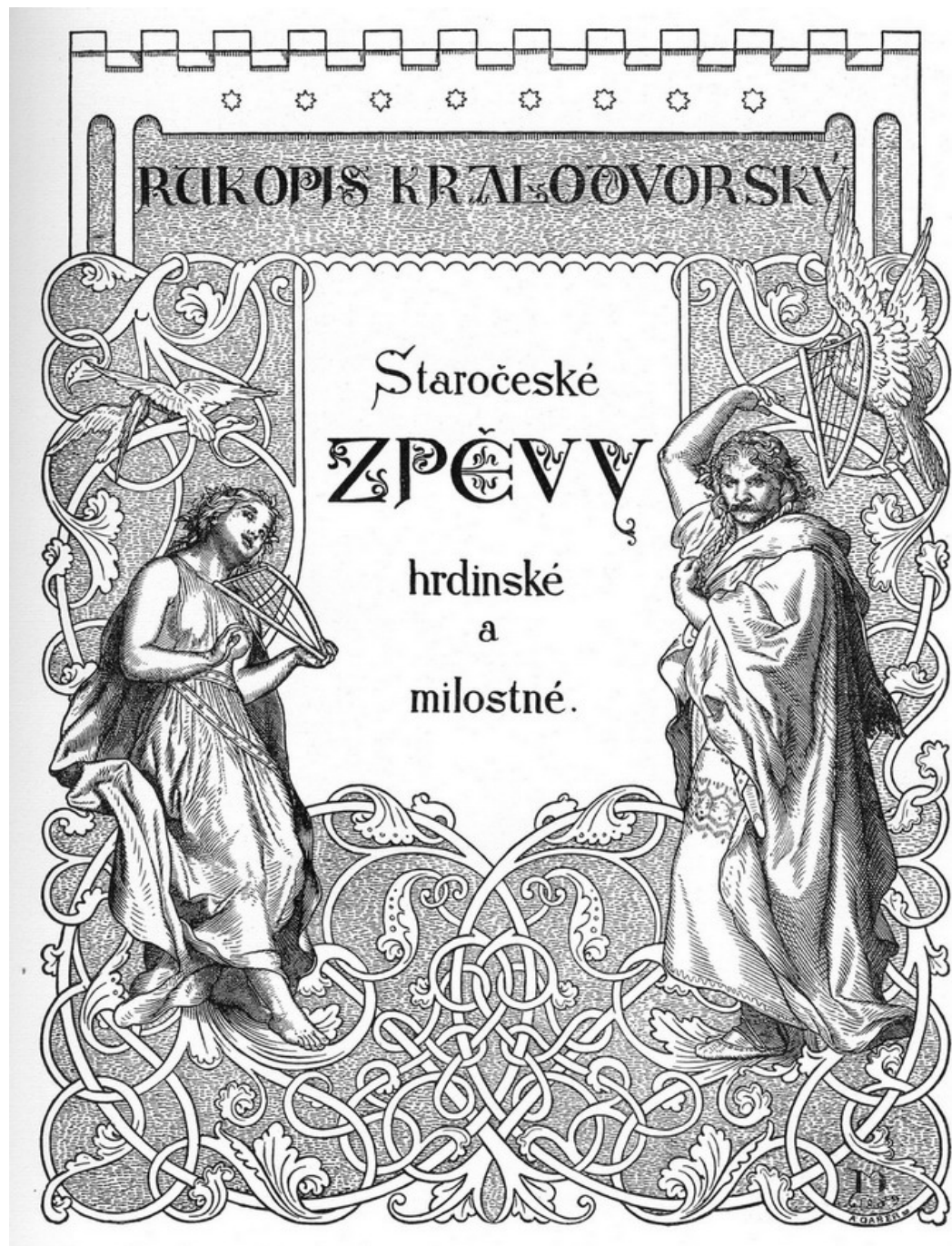
Obr. 3 Záboj a Slavoj na bojišti, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857-59

Obr. 4 Studie ruského ornamentu z 15. a 16. století, perokresba

Obr. 5 Návrh titulního listu RK, perokresba, 1858

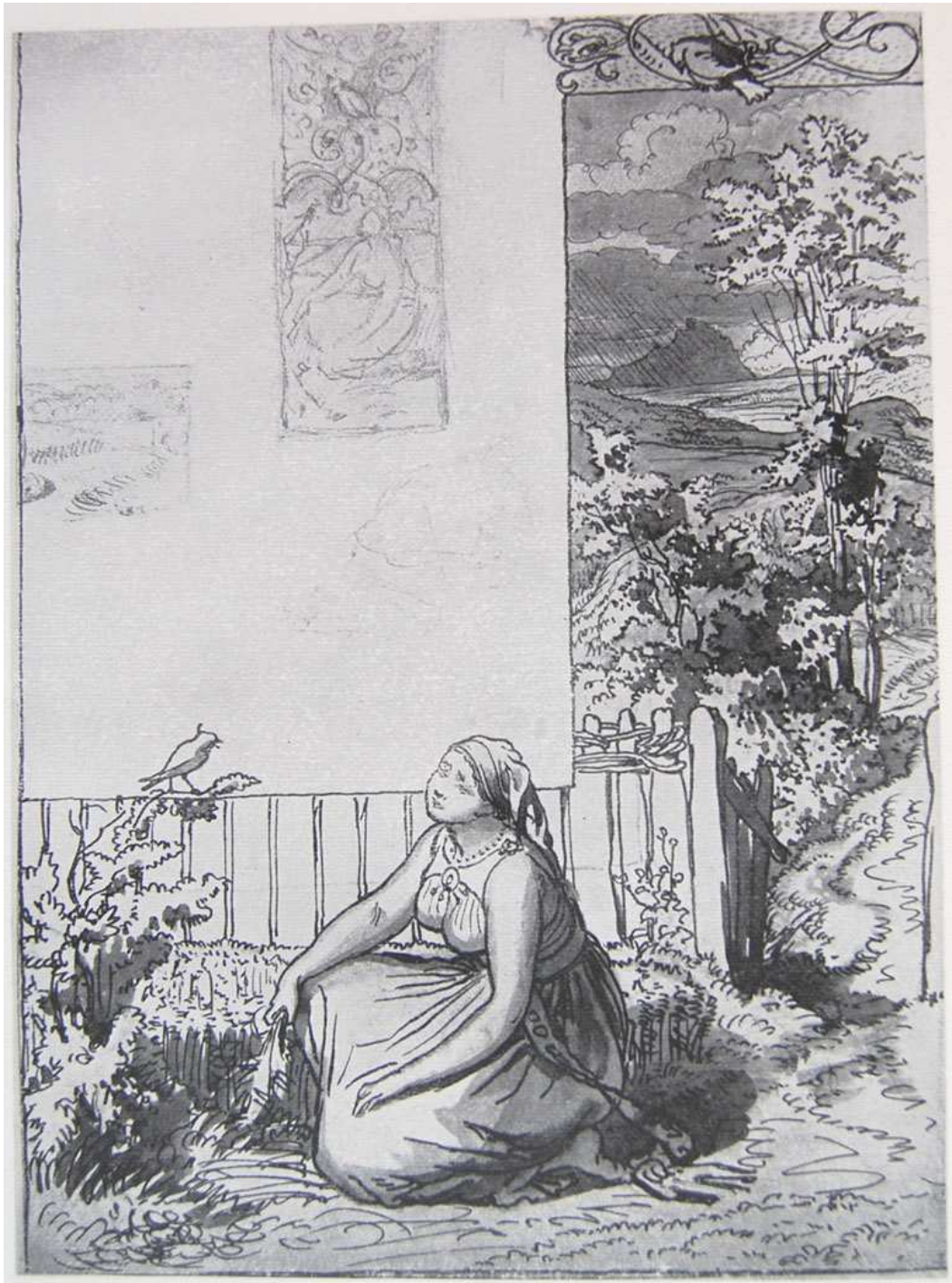
Titulní list RK, dřevoryt

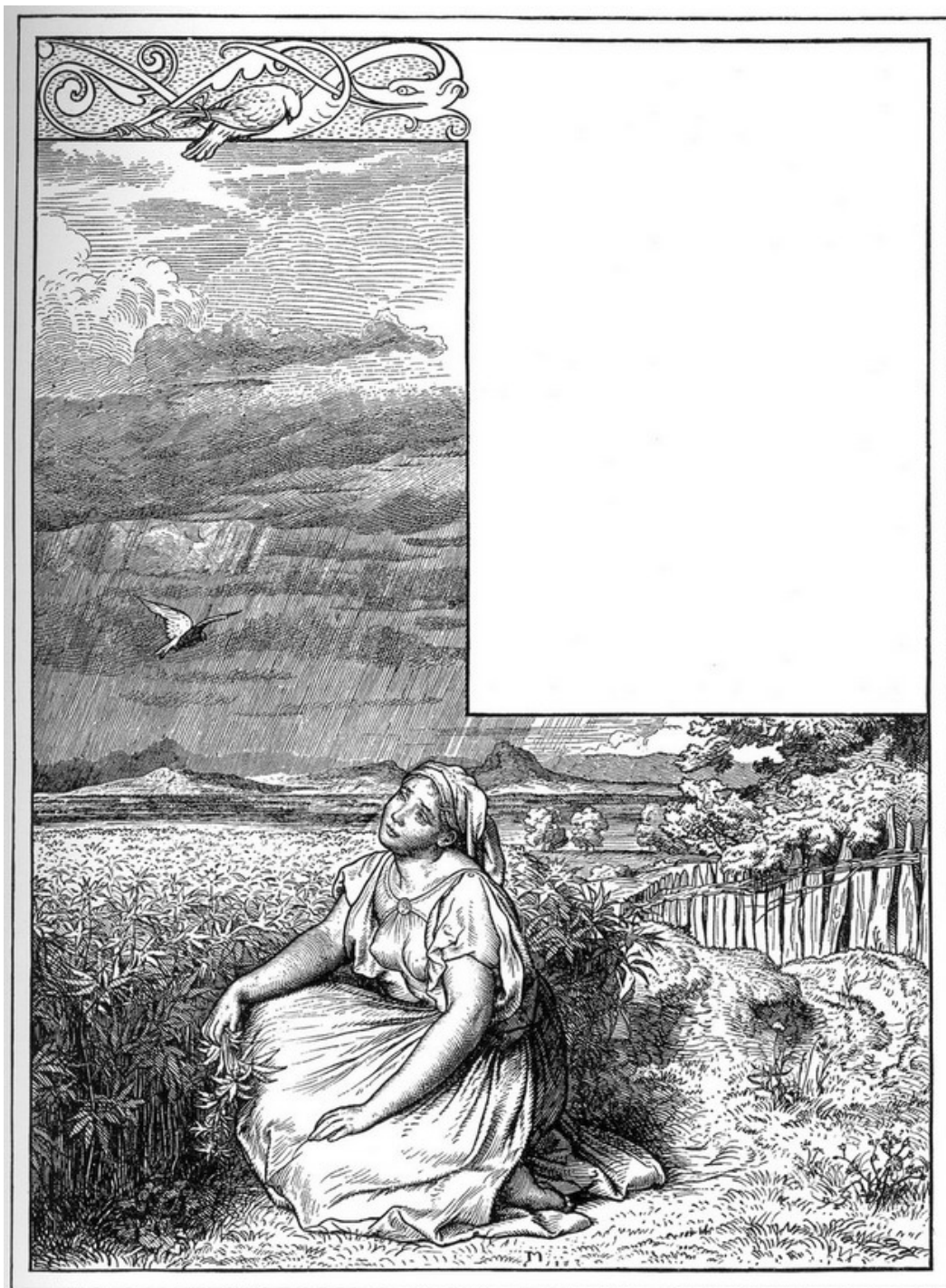
Studie aktu k titulnímu listu RK, kresba tužkou

Obr. 6 Zvraždění jinocha, dva návrhy ilustrace k básni
Jelen z RK, lavírované perokresby, 1857-59

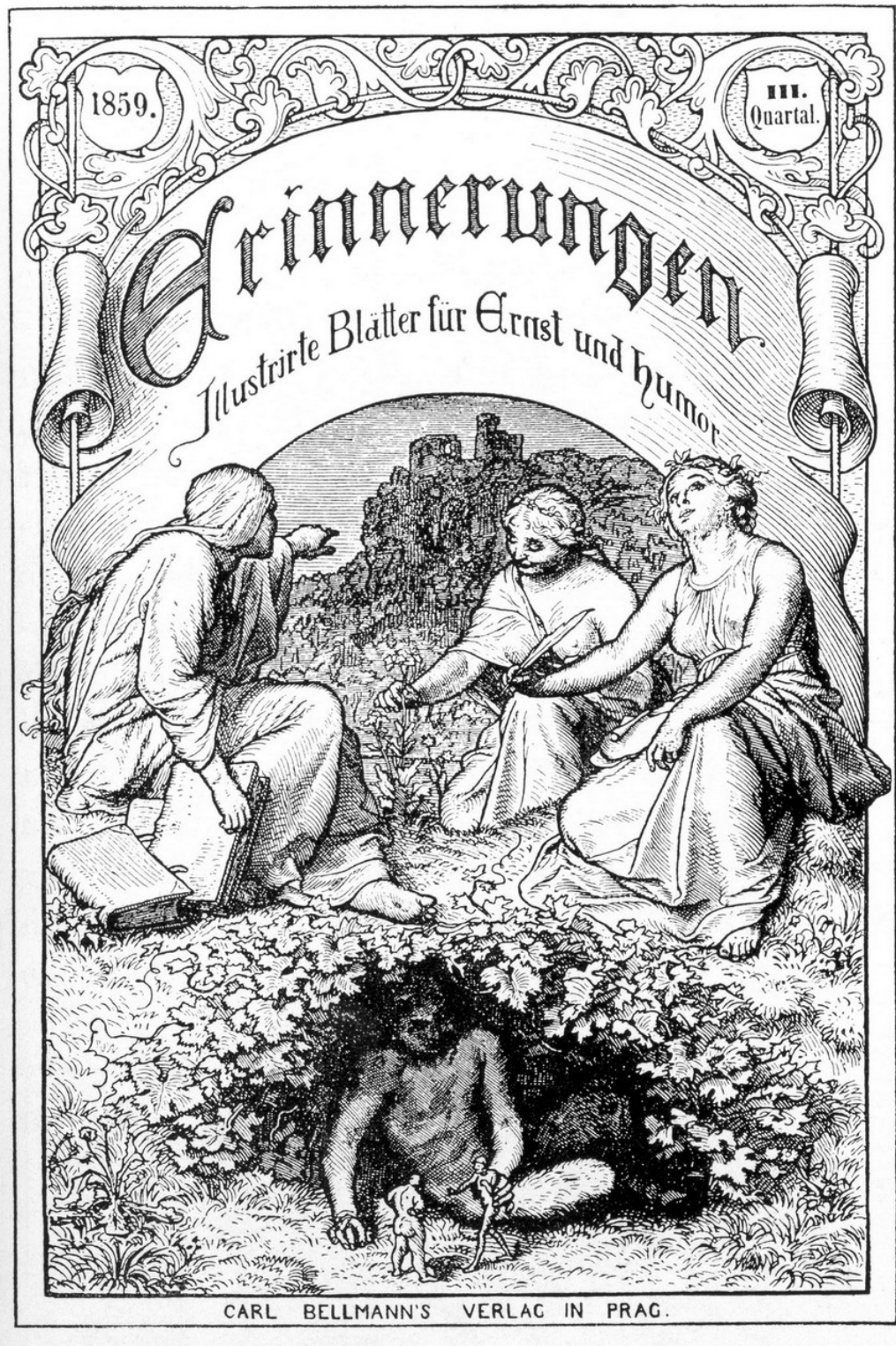
Obr. 7 Skřivánek, návrh ilustrace k RK, lavírovaná perokresba, 1857

Skřivánek, ilustrace k RK, dřevoryt, 1857

Studie aktu k titulnímu listu RK, kresba tužkou

Obr. 8

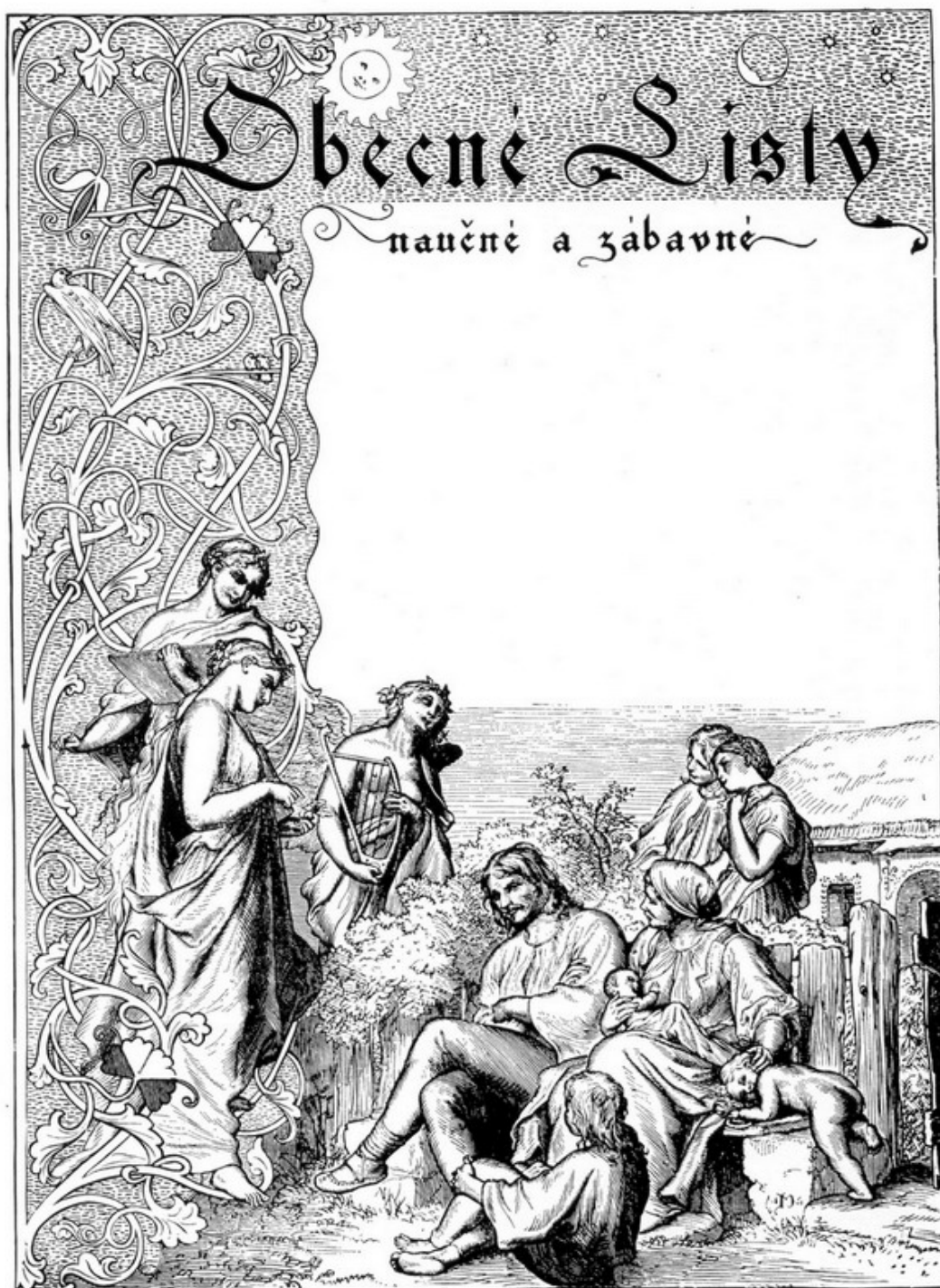
Obálka časopisu Erinnerungen, dřevoryt, 1859

Obr. 9 Obálka knihy Jahrbuch Deutscher Belletristik, dřevoryt

Obr. 10 Obálka Sebraných spisů J. P. Koubka, dřevoryt, 1859

Obr. 11 Obálka pro Obecné listy naučné a zábavné, dřevoryt, 1860

Obr. 12 Slovenská rodina, akvarel, 1860

Obr. 13 Titulní list Bezděkovy bible svaté, dřevoryt, 1860

Obr. 14

Ukázka iniciál z Bezděkovy bible

Obr. 15

Iniciála P z Knihy Přísloví

Obr. 16 Detail praporu pražského Hlaholu, andělíčec ladící si housle podle skřivánka

Obr. 17 Ilustrace z knihy Historie o doktoru Faustovi, Úpis vlastní krví

Obr. 18 Ilustrace z knihy Historie o doktoru Faustovi, Faust se těší na večeri

Obr. 19 Dřevěná číše zdobená řezbou a malbou, 1854

Obr. 20 Náčrt diplomu Jednoty výtvarných umělců v Praze, lavírovaná kresba, 1849

Obr. 21 Mědirytina Joannesa Millera podle B. Sprangera, Fáma uvádí Umění na Olymp

Obr. 22 Návrh diplomu Dědictví sv. Cyrila a Metoděje,
lavírovaná perokresba, 1854

Obr. 23

Diplom města Sobotky Františku Palackému, 1861

Obr. 24

Diplom města Karlína Františku Palackému, 1861

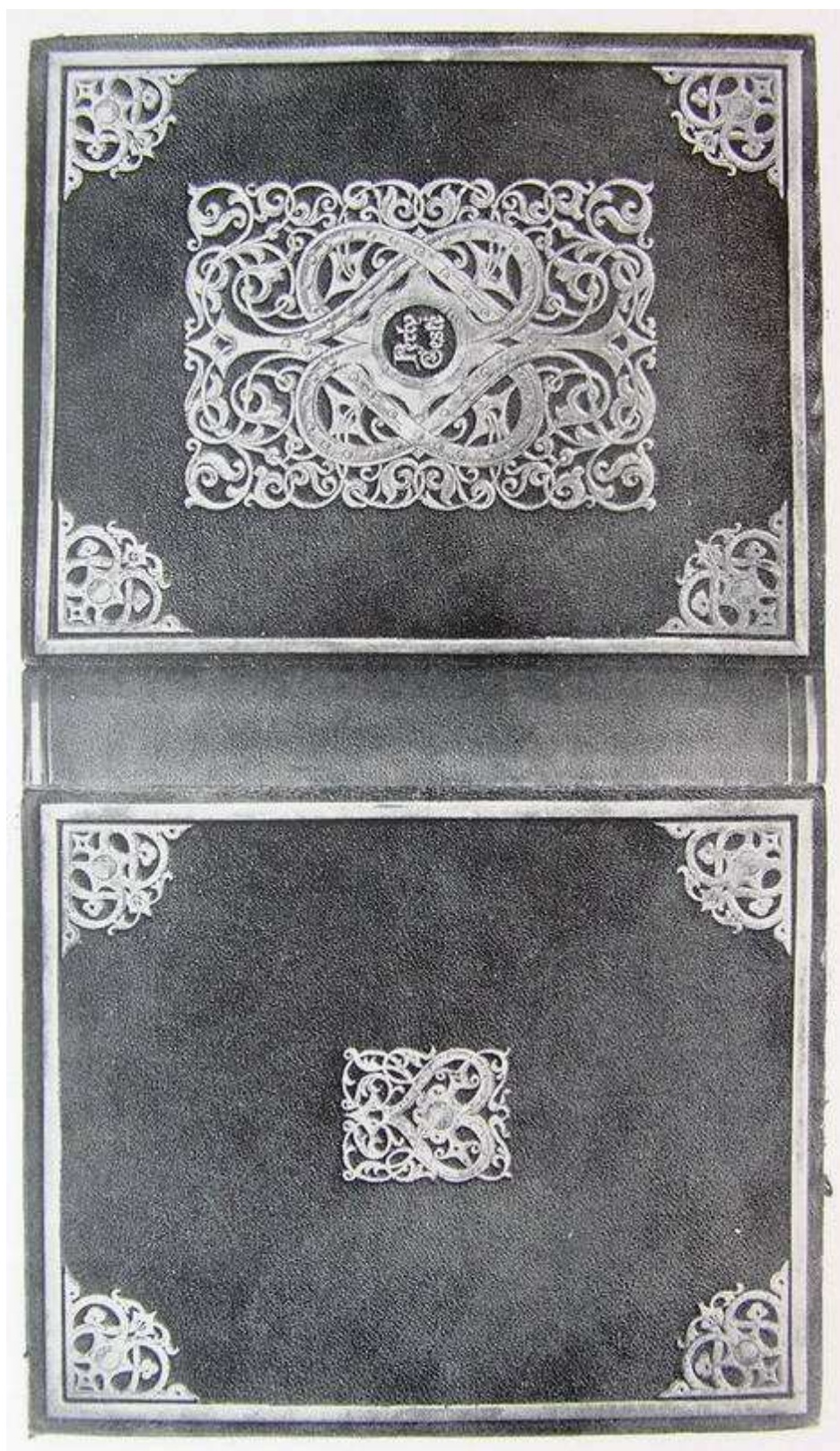

Obr. 25

Diplom města Sobotky F. L. Riegrovi, 1861

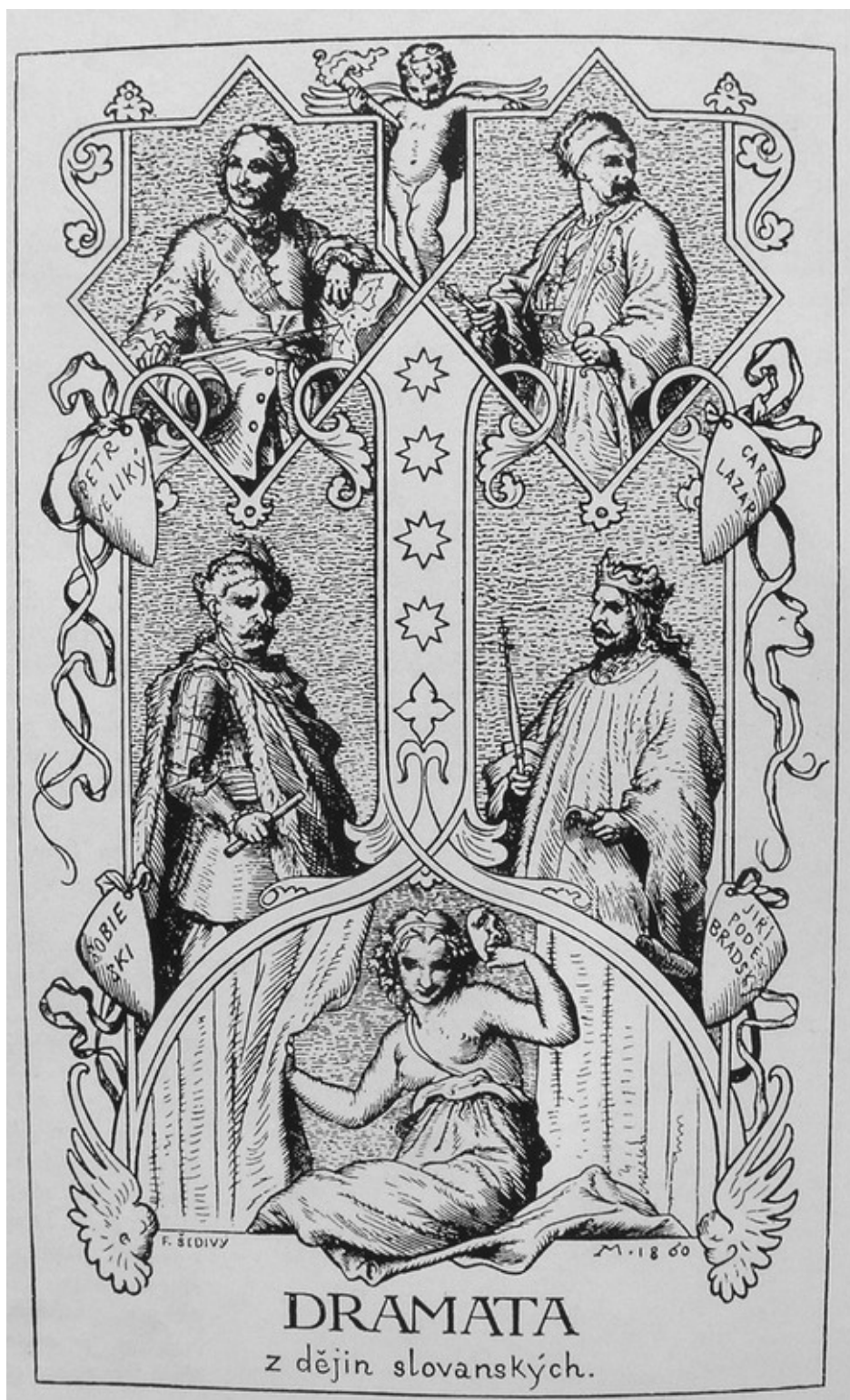
Obr. 26 Diplom města Karlína F. L. Riegrovi, 1861

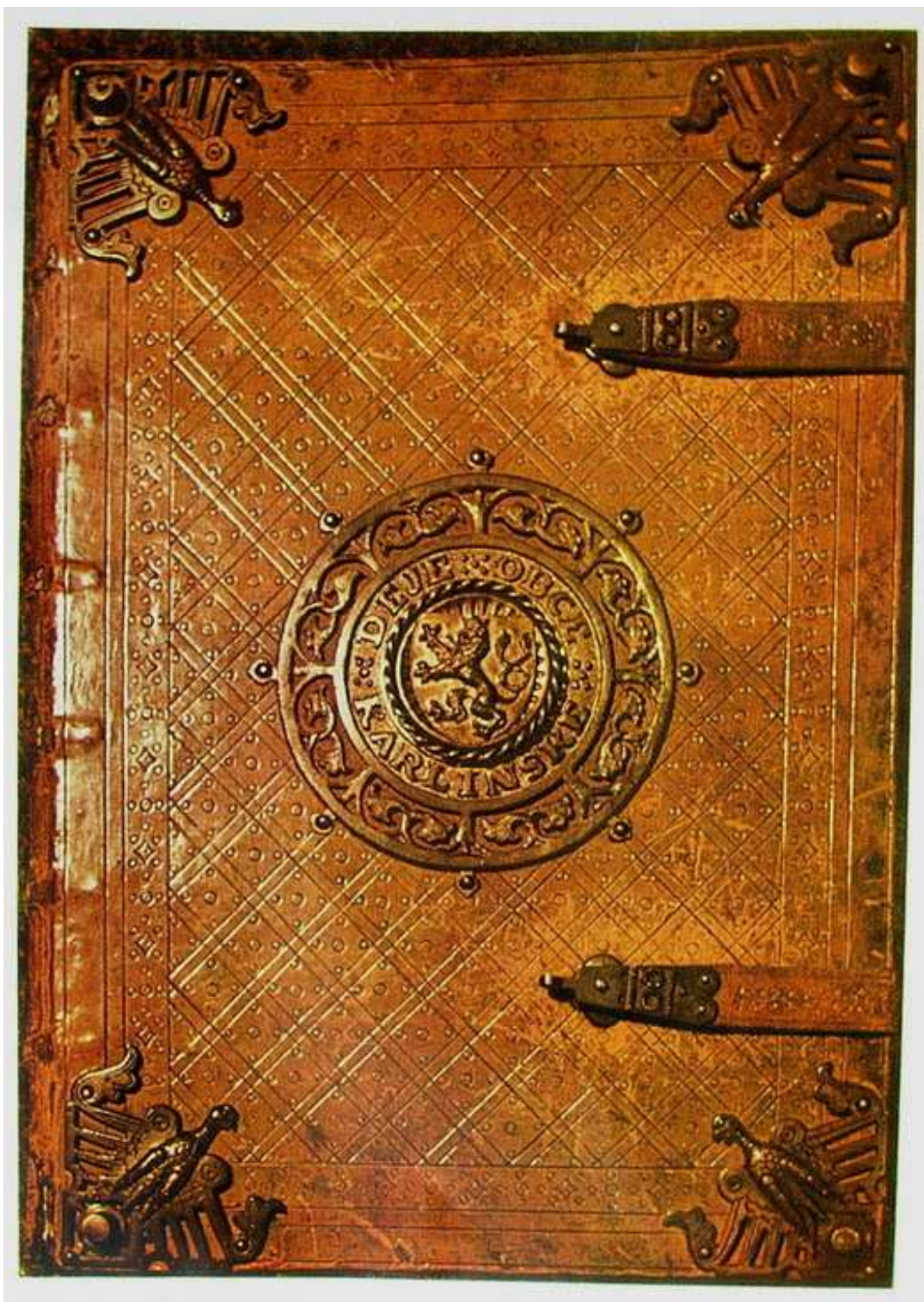
Obr. 27 Vazba na dílo Perly České, 1855

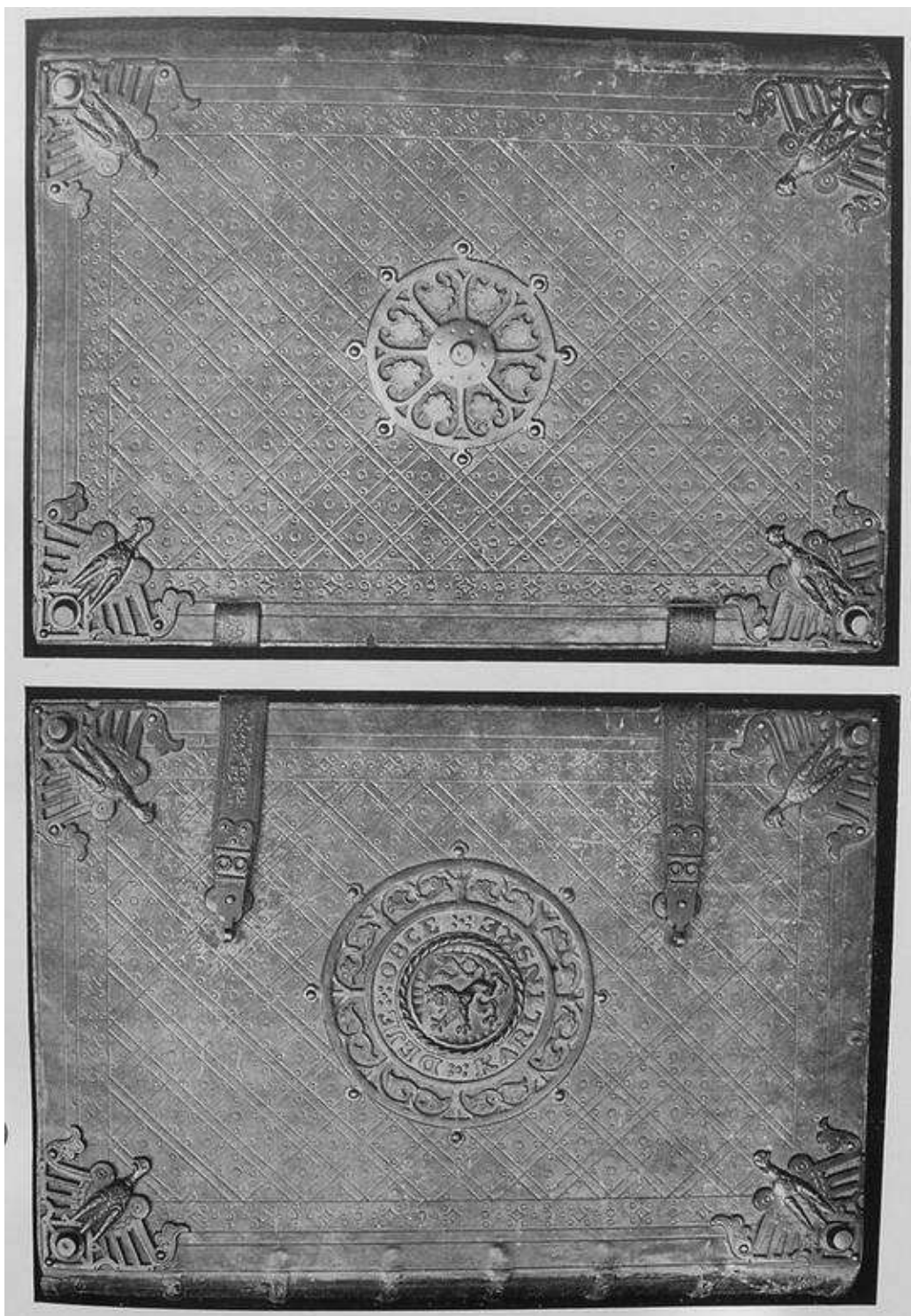
Obr. 28 Vazba knihy Zprávy soudců, 1860

Obr. 29 Titulní list knihy Zprávy soudců o dramatech z dějin slovanských, dřevoryt, 1860

Obr. 30 Vazba knihy Děje obce Karlínské, 1862

Přední a zadní deska vazby pamětní knihy obce Karlínské, 1862

Obr. 31 Desky k blahopřejnému albu Jindřichu Fügnerovi, 1863

Detail z výzdoby desek alba Jindřicha Fügnera

ÚDAJE PRO KNIHOVNICKOU DATABÁZI

Název práce	Josef Mánes a knižní kultura
Autor práce	Jana Šiklová
Obor	Ateliér restaurování papíru, knižní vazby a dokumentů
Rok obhajoby	2007
Vedoucí práce	Mgr. Jiří Kaše
Anotace	Josef Mánes a jeho tvorba v oboru knižní kultury Mánesovy nejvýznamnější počiny v tomto oboru Rukopis královský, návrhy knižních obálek, diplomy, knižní vazby.
Klíčová slova	Josef Mánes Knižní kultura